

SLOVENSKÁ 1. PEŠIA DIVÍZIA NA KRYME (august – október 1943)

PAVEL MIČIANIK

MIČIANIK, P.: Military preparation of the Slovak 1st infantry division in Crimea (August – October 1943). *Vojenská história*, 2, 14, 2010, pp. 27–59, Bratislava.

The author in his reviewed article focuses on the wide scale of questions arising in connection with the march of the troops to Crimea and the German campaign against the Soviet Union. His contribution to the detailed picture of the non-combat activities of the Slovak soldiers is valuable. He does not only contribute to the questions of the military preparation (as the title hints at), but he also looks at their everyday life in the area. The author describes various forms of training, the efforts towards a higher quality of the preparation and the application of their practical skills from the war experience of the fronts. He immensely deals with the study of their equipment and armaments and its enhancements to the later plans of their intervention in the east front. From the after-service activities he focuses on the cultural, educational and propaganda activities striving for the soldiers. Additionally, he provides the information on the supply and boarding system of the army. There is an important focus on the quite rich contacts of the soldiers with the civilians being developed in their after-service time. He also follows the demonstration of disapproval with the German occupation policy.

Military history. Soviet Union, WWII. Slovak Army campaign in Crimea. 1943.

VÝCVIK A MORÁLNY STAV 1. PEŠEJ DIVÍZIE

Slovenská 1. pešia divízia (1. PD) vznikla reorganizáciou bývalej *Rýchlej divízie* (RD), ktorá po stiahnutí z Kaukazu oddychovala na jar 1943 na Kryme. Veteráni RD mobilizačných ročníkov 1938 – 1940 boli postupne vymenení a odoslaní na Slovensko. Nahradili ich muži, ktorí nastúpili na vojenskú službu väčšinou na jeseň 1942. Po výmene mužstva bola *Rýchla divízia* 1. augusta 1943 oficiálne premenovaná na 1. pešiu divíziu.¹ Vojaci a dôstojníci 1. PD prešli na Kryme dôkladným a všestranným výcvikom. Tento výcvik nadväzoval na táborové sústreďenia, ktoré väčšina jednotiek absolvovala ešte pred odchodom na front vo výcvikovom priestore Oremov Laz na Slovensku. Tam sa robili cvičenia v rotách, práporoch, plukovné i celotáborové cvičenia trvajúce aj niekoľko dní. Novinkou bolo, že tento intenzívny výcvik bol zameraný na rôzne varianty obranného boja. Dôstojníci už tam trúsili medzi sebou štipľavé poznámky na adresu „neporaziteľnej“ nemeckej armády

1 MIČIANIK, P. *Slovenská armáda v tažení proti Sovietskemu zväzu (1941 – 1944) III. – Rýchla divízia*. Banská Bystrica, 2009, s. 386-392.

a jej stratégov.² Výcvik pokračoval plynule i na Kryme. Bol organizovaný v tzv. „bojových školách“. V priebehu 2. až 30. júla sa uskutočnil prípravný kurz pre slovenských dôstojníkov v nemeckej bojovej škole v Jevpatoriji pre organizovanie podobných bojových škôl v 1. PD. V auguste sa mala v prístave Port Chorley zriadiť slovenská divízna bojová škola. Všetky jednotky divízie mali do nej odoslať kvalitných dôstojníkov a poddôstojníkov za cvičiteľov. Divízna bojová škola bola zriadená 7. augusta. Na výcvik jej bolo pridelených 10 pištolí, 6 samopalov, 6 ľahkých a 2 ťažké guľomety, 3 mímometry kalibru 50 mm a 2 mímometry kalibru 81 mm.³

Výcvikové obdobie sa začalo 19. júla 1943, hneď po reorganizácii RD na 1. PD. Pôvodne malo trvať do 14. augusta 1943, no predĺžilo sa zhruba o mesiac. Súčasťou výcviku pechoty boli bojové a taktické cvičenia v rote, zosilnenej rote, prápore a kombinovanom prápore, poľné strelby a špeciálny výcvik (najmä boj zblízka proti tankom). Kvôli výcviku bola sila a počet hliadok a stráží znížená na najnevyhnutnejšiu mieru. Pionieri sa školili v zisťovaní, vyznačovaní a odstraňovaní mínových polí, ale aj v boji zblízka a v boji proti tankom. Výcvik protiletadlových batérií bol zameraný na boj proti pozemným cieľom, najmä proti tankom a tiež na boj zblízka. Obsluhy si osvojovali nové nemecké zbrane (najmä ľahké mímometry označované ako granátomety, stredné mímometry a delá), s ktorými absolvovali ostré strelby, ale aj výcvik v boji zblízka a v boji proti tankom.⁴

Mimoriadna pozornosť sa u všetkých zbraní venovala predovšetkým boju proti tankom. Pomocou špeciálnych príručiek sa slovenskí vojaci oboznamovali so všetkými typmi tankov používanými Červenou armádou a ich takticko-technickými údajmi (okrem sovietskych išlo aj o britské a americké tanky z dodávok *Lend-lease*). Dôraz sa kládol na ich bezpečné rozpoznávanie. Nemecké velenie však slovenské jednotky upozornilo, že do boja budú „zasadené i ukoristené ruské pancierniky typu T-34 ako samostatné jednotky vo väčšom počte“. „Preto pri rozpoznávaní panciernikov v boji nehládte na druhy (typy) panciernikov, ale na ich označenie príslušnosti, ktoré bude dostatočne jasné.“⁵ Po odstránení technických nedostatkov na ukoristených sovietskych protitankových kanónoch (PTK) vzor 1937 sa už 8. júla 1943 začal kurz pre obsluhy kanónov Pak 38 (2 kusy pridelené peš. pluku 20 a 2 peš. pluku 21). Kurz viedol npor. útv. Dezider Bohúň a trval 8 dní. Prvých 5 dní cvičili obsluhy určené pre peší pluk 20 v Geničesku a pre peší pluk 21 v Armjansku. Na 6. deň sa cvičilo so sovietskymi PTK vz. 1937. Z obidvoch typov kanónov sa 15. júla 1943 uskutočnili ostré strelby, pre ktoré bolo na obidva typy kanónov vyčlenených po 100 granátov! Ostré strelby najprv vykonali velitelia rôt, čiat, družstiev a obsluha kanónu ako jednotlivci na stredný tank T-34. Potom nasledovali ostré strelby kompletných čiat na ľahké obojživelné tanky T-38 a T-40, i na stredný T-34. Z kanónov Pak 38 sa strieľalo tromi druhmi protipancierových granátov. OPG vz. 38 prerážal na vzdialenosť 300 m kolmé steny tanku T-34 hrubé 46 mm, na šikmých plochách sa však len odrazil po urobení asi 20 mm hlbkej ryhy. Granát na vzdialenosť 500 m neprerážal ani kolmé steny tanku. OPG vz. 41 mal rovnaké účinky ako OPG vz. 38, ale na vzdialenosť 500 m prerážal pojazdne kolesá T-34. Účinok OPG vz. 42 bol

2 Archív autora, Pozostalosť P. Grausa, POTANČOK, O. *Už len spomienka*. Martin, 1989, s. 1.; GRAUS, P. Cesťami parabrígy. In *Bojovník*, 1989, č. 35, s. 6.

3 Vojenský historický archív Bratislava (VHA), fond (f.) RD, škatuľa (šk.) 153, del. pl. 11, Vel. RD, Čís. 7955/Taj. 3. oddel. 1943, SV. 25. júna 1943.; VHA, f. RD, šk. 124, 20. p. pl., mot. p. pl. 20, Číslo: 761/Taj. 1943, SV. 27. júla 1943.; VHA, f. RD, šk. 67, Vel. – asanačná rota, Vel. RD, Čís.: 100.028/Taj. 3. odd. 1943, SV: 7. augusta 1943.

4 VHA, f. RD, šk. 100, Vel. RD, Čís. 8.121/Taj. 3. oddel. 1943. Smernice pre výcvik v čase od 19. 7. do 14. 8. 1943.

5 VHA, f. RD, šk. 23, 2. oddel., Vel. RD, Čís.: 7.781/Taj. 3. odd. 1943, SV. 12. mája 1943. Tajné.

údajne rovnaký ako u OPG vz. 41, čo sa však nezhoduje s účinkami udávanými Nemcami. Z PTK vz. 1937 sa strieľalo jednotným protitankovým granátom, ktorý prerážal na vzdialenosť 300 m pancier hrubý 46 mm aj na šikmých plochách. Na vzdialenosť 500 m silne poškodil vonkajšie otáčacie zariadenie veže T-34. Lahké tanky T-38 a T-40 boli všetkými typmi granátov ľahko zničené. Je však zaujímavé, že nemecké granáty OPG vz. 41 a vz. 42 mali slabší účinok ako sovietsky granát. Podľa npor. Bohúňa boli dôstojníci vycvičení ako veliteľia rôt a čiat KPÚV. Mužstvo určené na obsluhu kanónov Pak 38 a PTK vz. 1937 bolo vycvičené na obsluhu týchto zbraní s tým, že u plukov sa budú ešte technicky zdokonaľovať.⁶

Po ostrých strelbách protitankových kanónov na sovietske tanky T-38, T-40 a T-34, sa na začiatku augusta prišlo k ďalšej fáze výcviku. So zástupcami rumunskej armády velenie 1. pešej divízie dohodlo požičanie jednej rumunskej pancierovej čaty na ďalší protitankový výcvik. Dňa 23. júla 1943 sa rozhodlo, že rumunská pancierová čata v sile 18 mužov a 4 tankov T-38 (rumunské označenie pre tank LT-38) pod velením por. Constantinescu bude pri 1. PD od 30. júla do 7. augusta 1943. Dva tanky mal dostať na päť dní (30. júla až 3. augusta) peší pluk 20 s príslušným delostrelectvom. Jeden deň ich mala mať k dispozícii 9. ťažká protiletadlová batéria. Ďalšie dva dni (6. – 7. augusta) mali tieto tanky cvičiť s pion. práporom 41 a PO 5. Ďalšie 2 tanky rumunskej čaty mal dostať na sedem dní peší pluk 21 s delostrelectvom (30. júla – 5. augusta) a na ďalšie dva dni (6. – 7. augusta) spoj. prápor 2.⁷ Posledný júlový deň však bolo pridelenie rumunskej pancierovej čaty zmenené. Čata bola jednotkám 1. PD pridelená ako celok (teda všetky 4 tanky). V dňoch 31. júla až 2. augusta 1943 bola pridelená peš. pluku 20. Veliteľ pluku nariadil, aby príslušníci rumunskej armády boli „*zvlášť ochotne a pohostinsky prijatí všetkými veliteľmi, s ktorými prídu do styku.*“ Výcviku sa zúčastnili všetky tri prápory a 9. ťažká protiletadlová batéria. I/20 prápor mal čatu k dispozícii 1. augusta. Na druhý deň sa potom uskutočnila ukážka protitankového boja. Dňa 3. a 4. augusta bola rumunská pancierová čata pri pion. prápore 41 a PO 5. V dňoch 6. až 8. augusta ju mal k dispozícii peší pluk 21 a napokon 9. augusta spoj. prápor 2. Velitelia slovenských jednotiek pripravili na počesť por. Constantinescu obed alebo večeru.⁸ Protitankový výcvik bol tvrdý najmä u rôt KPÚV. Okrem ostrých strelieb a boja proti tankom sa nacvičovalo aj zabezpečenie rýchlo postupujúcej pechoty. Náročný výcvik prebiehal od skorého rána pod dozorom veliteľov rôt. Ak bol veliteľ roty s výcvikom nespokojný, urobil počas obedňajšej prestávky veliteľom čiat, rotmajstrom a poddôstojníkom z povolenia „školenie“. Tí potom vojakov preháňali až do večera, pričom na nich „*štekali ako strážni psi*“. Vojakov, ktorí stále zaostávali, si osobne podal veliteľ čaty. S nabitou pištoľou sledoval „provokatérov“, ktorí museli prískokmi zdolať asi dvojkilometrovú trasu. Rozhorčený por. Karlov-

-
- 6 VHA, f. RD, šk. 40, Vel. 3, oddel., Čís. 7.984/Taj. 3. oddel. 1943.; Tamže, Čj. 8133/Taj. 3. oddel., SV. 16 júl 1943. Podľa nemeckých údajov mali kanóny Pak 38 k dispozícii dva druhy protitankových granátov. Štandardný granát vz. 39 (Standard-PzGran. 39) prerážal pri ústovej rýchlosti 823 m/sek na vzdialenosť 500 m pancier hrubý 61 mm sklonený pod uhlom 30° a na vzdialenosť 1 000 m pri rovnakých podmienkach pancier hrubý 50 mm. Wolfrámový granát vz. 40 (PzGran. 40 Wolfram) prerážal pri ústovej rýchlosti 1 198 m/sek na vzdialenosť 500 m pancier hrubý 86 mm sklonený pod 30° uhlom a na 1 000 m pri rovnakých podmienkach pancier hrubý 55 mm. Tieto výkony stačili na bezpečné vyradenie tankov T-34 z boja. QUARRIE, B. *Das grose Buch der Deutschen Heere im 20. Jahrhundert*. Podzun-Palas-Verlag, 1990, s. 164.
- 7 VHA, f. RD, šk. 40, Vel. 3, oddel., Čís. 8131/Taj. 3. oddel. 1943, SV. 23. júla 1943.; VHA, f. RD, šk. 103, 20 p. pl., I. pr., Vojnový denník I/20 práp.
- 8 Tamže.; VHA, f. RD, šk. 100, Mot. p. pl. 20, Číslo: 762/Taj. 1943, SV. 28. júla 1943.; VHA, f. RD, šk. 171, PO 5, Vel., Čís.: 8.195/Taj. 3. odd. 1943, SV. 31. júla 1943.

ský im povedal, že sa kvôli nim nedá zatvoriť a pohrozil im, že kto bude provokovať a zaoštvávať, „ten to dostane“.⁹

Na skvalitnenie výcviku vydávalo velenie 1. PD rôzne smernice, ktoré vychádzali z nemeckých skúseností na východnom i na južnom fronte. Dôkladne sa analyzovalo najmä vylozenie anglo-amerických vojsk na Sicílii a sovietskych jednotiek pri Novorossijsku. Z týchto skúseností čerpali pri obrane Krymu aj slovenské jednotky. V miestach možného vylozenia sa budovali presunuté veliteľské stanovištia, určili sa poplachové oddiely na okamžité protitútoky, vylepšovala sa protitanková obrana (bola mobilná, aby bolo možné kdekoľvek zriadiť jej ťažisko), budovali sa náhradné veliteľské stanovištia pre štáby (aby v prípade leteckého a delostreleckého útoku neboli hneď vyradené), zriaďovali sa poplachové oddiely proti parašutistom a kládol sa dôraz na obranu členenú do hĺbky.¹⁰ Slovenské jednotky dostali aj nemecký rozbor bojových akcií na východnom fronte. Červenoarmejci boli podľa nemeckých skúseností citliví na účinnú delostreleckú paľbu a na činnosť ostreľovačov. Zvlášť sa obávali uzavretého prielomu dobre zohraného pešieho družstva alebo pešej čaty, ktorých členovia strieľali počas pohybu z guľometov a samopalov a hlučne kričali, na druhej strane boli sovietski vojaci majstri v maskovaní a vytrvalosti. Nemci mali tiež svoju slabinu. Ich prieskum bol veľmi schematický, vedený len po cestách, a sovietskou stranou tak ľahko pozorovateľný.¹¹

Súčasťou bojovej prípravy slovenských jednotiek boli aj nočné cvičenia, pretože sovietske jednotky s obľubou útočili a odpúťovali sa od nepriateľa práve v noci. Takéto cvičenia sa na rozkaz veliteľa divízie gen. II. tr. Štefana Jurecha uskutočnili vo všetkých jednotkách 1. PD v týždni od 16. do 20. augusta. Jedno nočné cvičenie sa uskutočnilo v rámci roty a del. batérie. V ďalšom týždni (23. – 28. augusta) sa uskutočnilo jedno nočné cvičenie v rámci každého pešieho práporu a delostreleckého oddielu. Cvičenia mali vojakov pripraviť na možné vylozenie nepriateľa za tmy, súmraku, alebo pod ochranou silnej umelej hmly. Išlo najmä o to, aby si vojaci zvykli pohybovať sa v noci v teréne, použiť zbraň a cielene strieľať (privyknuť museli najmä oči a uši). Dôležitý bol nácvik nočných protiútokov v družstve, čate, rote a napokon v zostave zosilneného práporu. Na to bolo nevyhnutné dôkladne poznať terén prideleného úseku pobrežia. Nevyhnutné bolo aj vybudovanie oporných bodov s kruhovou a protitankovou obranou i v tých najzapadnutejších zálivoch. Dôkladné maskovanie proti leteckému prieskumu bolo nevyhnutné. Tieto oporné body mali dostať samostatných a energických veliteľov, ktorí by zvládli aj nočný branný boj.¹²

Súčasťou výcviku bolo od polovice júla 1943 aj formovanie protipartizánskych oddielov. Oddiely sa formovali na dobrovoľnom základe k príležitostným a krátkodobým akciám. Dôstojníci a vojaci týchto oddielov mali byť otužilí a mali sa vedieť orientovať a pohybovať v lese. Poľovníci na vysokú zver boli pri výbere do týchto oddielov uprednostňovaní. Všetky bojové útvary divízie (obidva pešie pluky, del. pl. 11, PO 5 a spoj. prápor 2) dostali ešte v polovici júna príručku s názvom *Návod pre boj proti bandám na východe* preloženú z nemeckého originálu u bývalej ZD.¹³ Nebolo to zbytočné opatrenie, pretože sovietske ve-

9 FAGLIC, A. *Návraty do rodného kraja*. Bratislava, 1989, s. 24-25.

10 Archív Ministerstva obrany SR Bratislava (AMO SR), Odd. pre vydávanie osvedčení podľa z. č. 255/46 Zb, Zb. č. 9, p. č. 103-156, Vel. 1. p. d., Čís.: 8.179/Taj. 3. oddel. 1943, SV. 3. augusta 1943.; Tamže, Príloha č. 1.; Tamže, Príloha č. 2.

11 VHA, f. RD, šk. 67, Asanačná rota, Vel. 1 p. d., Čís.: 100.027/Taj. 3. odd. 1943, SV. 9. august 1943.

12 AMO SR, Odd. pre vydávanie osvedčení podľa z. č. 255/46 Zb, Zb. č. 9, p. č. 103-156, Vel. 1. p. d., Čís.: 100.095/Taj. 3. odd. 1943, SV. 16. augusta 1943.

13 VHA, f. RD, šk. 124, 20. p. pl., Vel. RD, Rádiogram, SV. 15. 7. 1943.; VHA, f. RD, šk. 170, PO 5, Čís. 7879/Taj.

lenie vysadzovalo z lietadiel a z ponoriek na Krym svoje diverzné skupiny. Dňa 29. mája bola napríklad v priestore obce Novo-Mjačkaja z lietadla vysadená skupina 10 mužov a 3 žien. Nemeckí žandári z obce Čaplínka však 6 mužov a 2 ženy chytili (dvoch mužov zo 6 chytiteľných zastrelili). Zvyšok skupiny vyzbrojený ručnými zbraňami a najmodernejšími trhavinami unikol. Ich úlohou bolo ničiť železničné mosty na trati Perekop – Cherson. O tejto skupine nemeckí žandári informovali i velenie slovenskej divízie. Tieto výsadky posilňovali a organizovali aj miestnych partizánov. K ďalšiemu vzdušnému výsadku došlo v noci z 11. na 12. júna v priestore Jevpatorija – Sevastopol. Bolo vysadených 6 mužov, na späťcestnej ceste však muselo lietadlo C-47 núdzovo pristáť 9 km severovýchodne od obce Starotitarovskaja. Štyria členovia posádky unikli.¹⁴

Slovenské jednotky mali medzi civilným obyvateľstvom takú dobrú povesť, že sovietske partizánske a diverzné oddiely ich prakticky vôbec neobťažovali. Slovenskí vojaci mali preto popri výcviku dosť času na zábavu a rôzne súťaže. Na niektorých podujatiach prezentovali i kvalitu svojho výcviku. 12. septembra sa napríklad v Jansenofe uskutočnili jazdecké preteky, na ktorých sa zúčastnilo 54 príslušníkov nemeckej, rumunskej a slovenskej armády. Slovenských pretekárov oblo iba 7, ale získali až 11 cien (z toho 1 prvú a 2 druhé). Slovenskí jazdci „vzbudili obdiv ako u spojeneckých pretekárov tak i u prítomných hostí nemeckej a rumunskej armády...“¹⁵ Slovenská armáda mala vysoký kredit aj medzi pomocnými oddielmi *Wehrmachtu* z radov miestneho obyvateľstva. Potvrzuje to napríklad žiadosť, ktorú zaslal na veliteľstvo 1. PD strážny na železničnej trati Novo-Ukrajinka Ivan Haleščenko. Haleščenko bol Ukrajinec narodený 29. augusta 1922 v Selo-Voskresenke v Záporožskej oblasti ZSSR. Vyučil sa za automechanika, 17 mesiacov slúžil ako ošetrovateľ Červenej armády v Simferopoli. Rozkaz na evakuáciu neuposlúchol, ale rozhodol sa „z vlastnej iniciatívy dať do zajatia Nemeckej brannej moci“. Bol zaradený ako strážny. Svoju žiadosť o vstup do Slovenskej brannej moci Haleščenko zdôvodnil:

*„Vzhľadom na dobré meno Slovenskej armády, jej bezchybného vystupovania a vojenského jednanja, je mojou túžbou sa stať činným členom tejto brannej moci.“*¹⁶

Na rýchle nadviazanie dobrých vzťahov s civilmi mali vplyv dobré skúsenosti miestneho obyvateľstva s vojakmi bývalej RD, ako aj množstvo civilných osôb a sovietskych zajatcov pracujúcich pre 1. PD. Civilni pracovali v práčovni, v kuchyni, dôstojníckej jedálni a v iných pomocných službách. Zajatci dostali slovenské rovnošaty (väčšinou pracovného zboru) a pohybovali sa prakticky bez dozoru. Okrem toho dostali zapožičané po jednej použitej súprave letnej bielizne (letná košeľa, gate a onuce), ktorú museli v prípade odchodu od slovenských jednotiek vrátiť. Od 1. augusta títo zajatci navyše dostávali 5 cigariet „najľavnejšieho druhu“ na deň (slovenskí vojaci dostávali 10 cigariet denne).¹⁷ Zajatci si uvedomovali, že takýto dobrý život nemali dokonca ani v Červenej armáde. O nemeckých zajateckých táboroch nehovoriac. Preto boli spoľahliví a lojálni do takej miery, že to prekvapovalo aj slovenských vojakov. Príslušník sprievodnej mínometnej roty peš. pluku 21 Ján Kromholz sa nad tým tiež pozastavil: „Kolkokrát sme im hovorili. ‚Chodte preč, utečte...‘ Im je vraj u nás dobre. Boli

3. odd. 1943, SV. 10. júna 1943.

14 VHA, f. RD, šk. 23, Vel. RD, Čís.: 4.711/Taj. Zprav. 2. oddel. 1943, SV. 8. júna 1943.; Tamže, Dodatok k čís. 4.711/Taj. zprav. 2. oddel., SV. 26. júna 1943.

15 VHA, f. RD, šk. 67, Dôverný rozkaz veliteľa 1. peš. div., roč. I, 19. september 1943, č. 39.

16 VHA, f. RD, šk. 171, PO 5, Ivan Haleščenko, strážny na žel. trati Novo-Ukrajinka, č.d. 24, Vec: Žiadosť o prijatie do Slov. brannej moci, 1529, Vel. 1. PD.

17 VHA, f. RD, šk. 5, Rozkaz veliteľa 1. peš. div., roč. III, 31. júl 1943, č. 185.; Archív autora, Pozostalosť P. Grausa, GRAUS, P. *Spomienky*. s. 13-14.

voľní, niekto ich nestrážil, neexistovalo ich odohnať. Držali nám aj stráže (v kuchyni, v sklade) keď nebolo koho dať na stojku. Väčšinou mali sovietske uniformy, niektorí aj naše.¹⁸

Počas júna, augusta a prvej polovice septembra 1943 sa nováčikovia 1. PD cítili ako na príjemnej dovolenke. Okrem výcviku „bolo dosť času aj na rozptýlenie“, a to aj napriek prísnej disciplíne. Veliteľ spoj. práporu 2 pplk. spoj. Karol Wildner, ktorý bol zároveň posádkovým veliteľom vo Vojinke, napríklad každý deň sledoval aj také maličkosti, ako prach na konštruktívnych postrojoch v stajniach. Vojaci to považovali za nezmyselný dril bývalého rakúskeho dôstojníka. Veľmi sa potešili, keď došlo k jeho výmene. Mnohí vojaci sa rýchlo naučili rozumieť i hovoriť po rusky, takže sa veľmi rýchlo zoznámili s miestnou mládežou, najmä mladými ženami. Onedlho už Slováci vykrúcali miestne dievčatá na improvizovaných večierkoch pri typickej harmonike. Mnohí vojaci i dôstojníci si medzi miestnymi ženami našli milienky. Medzi dievčatami „mali vysoký kurz šoféri“, pretože mali k dispozícii vozidlá a mohli tak miestnym civilom najviac pomôcť. Šoféri často vozili „prepadové skupiny“ slovenských vojakov k skladom obilia, kde si buď ukradli alebo po dohode s ukrajinskými strážami nabrali načierno obilie, ktoré pri najbližšom veternom mlyne hneď zomleli na múku. Túto múku potom dali civilom, za čo Slovákom miestne ženy vypekali rôzne maškrtky.¹⁹

Vojaci mali okrem bežnej stravy dostatok ovocia a mlieka, ale na druhej strane bol nedostatok kvalitnej pitnej vody. K tomu prispievali najmä veľké horúčavy, aké Slováci doma nezažili (cez deň teploty bežne dosahovali až 50°C!). Postupne si však aj na to zvykli. Kto nebol v službe, chodil väčšinou iba v papučiach a trenírkach, a tak bol onedlho každý „opálený jak cigáň“.²⁰ Slováci dobre vychádzali so všetkým obyvateľmi Krymu: Rusmi, Ukrajincami, Tatármi, Čechmi i Čerkesmi. Na bývanie však uprednostňovali ruské, ukrajinské alebo niekoľko českých dedín (išlo o prístahovalcov z čias cárskeho Ruska). Čerkeské a Tatarské osady neboli medzi slovenskými vojakmi obľúbené, lebo neporiadkom im pripomínali cigánske osady na Slovensku. Preto mali medzi Slovákami najväčší úspech najmä dievčatá ruskej a ukrajinskej národnosti. Nováčikovia pomáhali civilom pri násilnom odvečení na práce do Nemecka podobne ako ich kolegovia z bývalej RD, i keď nie v takom veľkom meradle a tak otvorene. Vojaci spoj. práporu 2 napríklad oslobodili 20 – 25 dievčat na železničnej stanici vo Vojinke. Odzbrojili nemeckých strážnych a dievčatá vypustili z vagónov. Nemecký veliteľ zúril a žiadal nastúpiť celú slovenskú jednotku, aby nemeckí strážni mohli vinníkov identifikovať. Tí sa však ukryli a nenastúpili, takže vinníci sa samozrejme nenašli. Dievčatá sa niekoľko dní ukrývali a potom sa vrátili domov. Nemci ich už nehľadali. Vojaci III/11 del. oddielu sa zasa zúčastnili jednej z akcií, keď Nemci brali mládež na práce do ríše. Slováci obklúčili dedinu a Nemci chodili po domoch. Korisť však bola biedna, pretože slovenskí vojaci o akcii miestne dievčatá vopred informovali.²¹

Disciplína v divízii bola na dobrej úrovni zásluhou udeľovania dovolení i dobrej stravy. Prvá väčšia skupina dovolenkárov odišla na Slovensko 6. augusta 1943 zdravotným vlakom, ktorý viezol 70 chorých a ranených od poľnej nemocnice 11. Odišlo ním spolu 171 dovolenkárov. *Veliteľstvo kontroly dovolencov 3 v Przemysli* však už skôr hlásilo na veliteľ-

18 Archív autora, Rozhovor s Jánom Kromholcom. Zlatno 6. augusta 2000.

19 GRAUS, P. *Spomienky*, ref. 17, s. 12-13.

20 Archív autora, MURČO, J. *Vojenský denník SP-II*.

21 Archív autora, Rozhovor s Jozefom Murčom. Rajcke Teplice 1. júna 2005.; Archív autora, Rozhovor s Jánom Labúňom, Halič 21. augusta 2005.; MOTULKO, J. Na Krym. In *Slovenské vojsko*, 15. 9. 1943, roč. 4, č. 16-17, s. 12.; Za líniou. In *Nový svet*, 1943, roč. 18, č. 51-52, s. 6-7. Vzťahy slovenských vojakov s civilistami na Kryme (najmä s dievčatami) výstižne opísal bývalý veterán 1. PD Ladislav Ťažký v autobiografickom románe *Amenmária (Samí dobrí vojaci)*. Bratislava, 2004.

stvo 1. PD, že vojaci idúci na dovolenku alebo sa z nej vracajúci na front sa neodôvodnene potulujú dlhšiu dobu po okupovanom území. Čiastočne to bolo z nedisciplinovanosti, ale aj z nedbalosti odosielajúcich jednotiek, ktoré vojakom do cestovných dokladov neuvádzali smer cesty. Veliteľ divízie preto vydal zákaz potulovania sa príslušníkov slovenskej armády po obsadenom území ZSSR, najmä počas odchodu na dovolenku alebo návratu z nej späť na front.²²

Na prelome júla a augusta 1943 navštívilo divíziu aj *Frontové divadlo Sdruženia vysokoškolského študentstva* (FD SVŠ). Vysokoškoláci išli na front dobrovoľne, pretože vedeli, že RD nie je nasadená priamo vo frontovej línii. V lete mali mať povinnú mesačnú prax alebo pracovnú povinnosť pri žatve. To pre viacerých nebolo lákavé, a tak sa radšej prihlásili k frontovému divadlu. Frontové divadlo tvoril v podstate hudobný súbor SVŠ. Súbor sa skladal z 15-členného jazzového orchestra a 7-členného kabaretného súboru. FD SVŠ malo spolu 25 členov (1 veliteľ, 22 vysokoškolákov a 2 vojenski hudobníci). Vysokoškoláci dostali vojenské rovnošaty s pešiacckými výložkami, na ktorých boli v zlatom rámy zlaté písmená FD. Ako ozbrojený sprievod šlo s nimi 10 vojakov pod vedením poddôstojníka a ešte 1 zdravotný poddôstojník. Ďalší 2 príslušníci armádnej hudby šli s nimi ako členovia orchestra. Vlak s členmi FD SVŠ odišiel z Bratislavy 9. júla 1943 pod velením vojenského kapelníka a člena armádnej hudby npor. kap. Zdenka Mikulu. Návrat na Slovensko sa predpokladal najneskôr 15. augusta 1943. Divadlo malo usporadúvať koncerty a kabaretné vystúpenia pre slovenských vojakov i príslušníkov spojeneckých armád. Vlak s divadlom šiel cez Žilinu, Čadcu, Český Těšín, Krakov, Przemysl, Berdichev, Dnepropetrovsk do železničnej stanice Džankoj na severe Krymu. Odtiaľ ho nákladné autá odviezli na veliteľstvo RD vo Vojinke. Na druhý deň po príchode členov divadla privítal osobne gen. Š. Jurech. S vystúpeniami sa začalo dva dni po príchode. FD SVŠ uskutočnilo na Kryme zhruba 20 vystúpení pre slovenské posádky. Koncertovalo sa väčšinou podvečer na improvizovanom javisku zostavenom z troch alebo štyroch nákladných aut zaparkovaných tesne vedľa seba. Medzery medzi plošinami sa prekryli doskami.²³

Program trval zhruba hodinu a pol. Mal hudobno-estrádno-kabaretný charakter a dynamický rytmus. Išlo najmä o to, aby sa publikum dobre pobavilo. V hudobnej zložke dominovali slovenské a zahraničné dobové populárne melódie. Hudobnú zložku dopĺňali krátke tanečné vstupy a kabaretné skeče. Umeleckým vedúcim FD SVŠ s prirodzenou autoritou bol Ján Klimo, najpopulárnejšími komikmi boli František Brestovanský, Imrich Graffinger a Ladislav Hudec. Zázajdy k niektorým posádkam mali viac charakter výletu, ako plnenia si povinností a členovia divadla sa popritom mohli vykúpať v mori. Divadlo trikrát vystúpilo aj v budovách. Raz to bolo v Bromzavode, raz v Geničesku a orchester sa predstavil aj v Krymskom divadle v Simferopoli. Posledné vystúpenie bolo rozhlasom vysielané pre nemeckých vojakov. Frontové divadlo spríjemnilo vojakom pobyt v poli. Na Slovensko sa vrátilo 13. augusta 1943. Nezabudnuteľný zážitok to bol aj pre vysokoškolákov, ktorí dobrovoľným vstupom do FD SVŠ vyjadrili spolupatričnosť so svojimi rovesníkmi nasadenými na fronte.²⁴

Velenie divízie sa snažilo venovať vojakom aj po stránke vzdelávacej a propagačnej. Dôstojníci organizovali pre mužstvo prednášky na rozličné, väčšinou historické témy. Prevláda-

22 VHA, f. RD, šk. 124, III/20 prápor, Vel. 1. p. d., Číslo: 50.058/1. odd. 1943, SV. 3. augusta 1943.; VHA, f. RD, šk. 67, Asanačná rota, Dôverný rozkaz vel. 1. peš. div., roč. III, 26. júla 1943, č. 183.; VHA, f. RD, šk. 5, Rozkaz vel. 1. peš. div., roč. III, č. 183. (to isté!)

23 POLÁK, M. *Frontové divadlá slovenskej armády* (1943). Bratislava, 1998, s. 41-64.

24 Tamže, s. 72-83.

li témy osobností: *npor. Juraj Langsgel (hrdina z roku 1848)*, *M. R. Štefánik*, *Andrej Hlinka*, *Dr. Jozef Tiso*. Vysvetliť úlohy Slovenska vo vojne mali témy: *Nutnosť spolupráce s Nemeckom a Moskva bez masky*. Aktuálne problémy s alkoholizmom približovala prednáška *Chráň sa opilstva*. Prednášky viedli väčšinou poľní knazi.²⁵ Prednášky však mali malý vplyv na názory vojakov. Niektorí otvorene prejavovali nesúhlas s bojom na strane Nemecka a hovorili o porážke Nemecka. Dôstojníci, poddôstojníci i mužstvo viedli medzi sebou politické debaty. Hovorilo sa o prinucovaní Slovákov bojovať proti ZSSR a objavili sa aj prejavy sympatií k sovietskemu režimu. Gen. Jurech naznačil v niektorých rozkazoch dvojzmyselnými vyjadreniami, že chce „zachovať česť a najväčší morálny i hmotný potenciál“ pre ďalšiu kritickú dobu. Obával sa, že Nemci na tieto reči zareagujú rozdelením divízie, čo by ju zničilo. Príslušníkom divízie preto zakázal reči „namierené proti nemeckej armáde a nemeckému národu“, akékoľvek „podrývanie nemeckého vojenského vedenia a politickej civilnej správy“, vyjadrovanie sympatií k civilnému obyvateľstvu a k sovietskemu režimu, miešanie sa do „sporov nemeckých jednotiek a tunajšieho civilného obyvateľstva“ a „zabraňovať služobnému výkonu nemeckej tajnej polície a žandárstva“. Zároveň nariadil pomáhať pri udržiavaní poriadku, „čo najkorektnejšie chovanie sa voči nemeckým príslušníkom a dobrovoľným zborom“, pomáhať civilnému obyvateľstvu všade, kde to potrebuje. Gen. Jurech napokon nariadil založiť menné zoznamy, kde mal každý príslušník 1. PD podpisom potvrdiť, že berie na vedomie, že v prípade „rozširovania rozvratných propagačných rečí“ môže byť potrestaný aj trestom smrti.²⁶

Takéto zákazy veľký účinok nemali. Podobné problémy boli aj s alkoholizmom niektorých príslušníkov divízie. Minister NO túto otázku riešil už vo februári a potom aj na začiatku apríla 1943. Keďže prípady „neprístojného správania sa, najmä opilosti vojenských príslušníkov“ neprestávali, gen. I. tr. Ferdinand Čatloš nariadil „poklesky vyšetrených prípadov a vymerané tresty“ uverejňovať. Malo sa tak zabrániť podrývaniu disciplíny a poriadku v armáde, ako aj „vrhaniu veľmi špatného sveta na príslušníkov vojenského stavu“. Prví opilci boli spolu s vymeranými trestami hneď aj zverejnení. Toto nariadenie sa týkalo rovnako vojakov v poli i na Slovensku.²⁷ Problémy s alkoholizmom niektorých príslušníkov 1. PD mal aj gen. Jurech. Veľmi nebezpečný konflikt pod vplyvom alkoholu sa stal 16. augusta 1943 v Geničesku. Posádkový dozorný dôstojník sa v službe silne opil a potom šiel kontrolovať strážnych. Prišiel k strážnemu stanovisku, kde bol práve na stojke stk. Ján Buchanec. Dozorný dôstojník mu začal bezdôvodne hrubo nadávať a urážať ho. S pomocou pomocníka sa brutálnym spôsobom pokúsil stk. Buchanca odzbrojiť! Udrel ho „neznámym tvrdým predmetom“ po ústach a spôsobil mu ranu, ktorá sa hojila zhruba jeden týždeň. Stk. Buchanec bol nútený použiť výstražný výstrel. Na miesto incidentu pribehli ďalší dôstojníci a snažili sa opitého dozorného posádky upokojiť. Ten však aj im hrubo vynadal a krikom rušil nočný pokoj. Jedného vojaka dokonca prinútil, aby mu hral na harmonike! Dozorný potom začal vyspevovať a nútil k spevu aj strážneho! Celým prípadom sa zaoberal veliteľ divízie, ktorý stk. Buchancovi vyslovil veliteľskú pochvalu za to, že „zachoval zdravý ľudský rozum, pričom plne hájil záujem služby“, „svojou rozvahou zamedzil eventuálnemu prelievaniu krvi a zabránil veľkému škandálu v jednej slovenskej posádke“. Opitý dôstojník bol za svoju neotesanosť, hrubé spôsoby a „zverskosť“ na výstrahu ostatným postavený pred súd.²⁸

25 VHA, f. RD, šk. 100, I/20 prápor, Vel. 1. p. d., Číslo 22/Dôv. zprav. 1943, 14. august 1943.

26 AMO SR, Odd. z č. 255/46, Zb. č. 9, p. č. 103-156, Vel. 1. p. d., Čís.: 5.120/Dôv. 2. oddel. 1943, SV. 22. septembra 1943.; VHA, f. RD, šk. 5, Rozkaz vel. 1. peš. div., roč. III, 5. september 1943, č. 195.

27 VHA, f. RD, šk. 197, Panc. rota, MNO, Č. 257.409 Dôv. I/1943. Bratislava 9. apríla 1943.

28 AMO SR, Odd. z. č. 255/46, Zb. č. 9, p. č. 103-156, Vel. 1. p. d., Čís.: 5.038 I Dôv. 2. odd. 1943, SV. 26. augusta

DOPLŇANIE VÝZBROJE, VÝSTROJA A DOPRAVNÝCH PROSTRIEDKOV

Paralelne s výcvikom dobiehala aj výmena mužstva a dopĺňanie výzbroje. Stav 1. PD stúpol z 10 758 (313 dôstojníkov, 88 rotmajstrov, 278 poddôstojníkov, 9 895 vojakov a 184 pracovníkov) k 19. júlu 1943 na **11 050** mužov (310 dôstojníkov, 99 rotmajstrov, 280 poddôstojníkov, 10 239 vojakov a 122 pracovníkov) k 21. augustu 1943. K tomuto dátumu bolo u divízie už len 68 mužov odvodového ročníka 1939 a 13 mužov starších odvodových ročníkov ako 1939.²⁹ Výzbroj divízie bola postupne doplnená na predpísané počty vďaka tomu, že *Wehrmacht* dodávkami zbraní pre 1. pešiu divíziu vykompenzoval zbrane prevzaté od *Rýchlej divízie* na Kaukaze. Ešte na začiatku júla 1943 sa Nemci zaviazali dodať divízii 60 ľahkých mínometov kalibru 50 mm, 18 stredných mínometov kalibru 81 mm, 4 protitankové kanóny Pak 40 kalibru 75 mm, 8 ľahkých húfníc vz. 18 (leFH 18), 12 ľahkých húfníc vz. 14/19, 8 ľahkých tankov PzKpfw. II, 8 polopásových ťahačov, 25 motocyklov s privesným vozíkom, 45 sólo motocyklov a 529 koní.³⁰ Všetky prislúbené zbrane a vozidlá (okrem tankov PzKpfw. II) divízia, na rozdiel od 2. pešej divízie v Bielorusku, postupne dostala. Dňa 14. júla 1943 nemecké veliteľstvo v Simferopoli pridelo divízii 18 ľahkých mínometov vz. 36 kalibru 50 mm (obidva pluky a PO 5 dostali po 6 kusov), 12 stredných mínometov vz. 34 nem. (8 kusov dostal peš. pl. 20 a 4 kusy peš. pl. 21), dva protitankové kanóny Pak 40 (pridelené PO 5), postroje a stajňový materiál pre jeden del. oddiel, asanačný a plynový materiál.³¹ Dňa 27. júla 1943 odoslal Divízny zbrojný park 11 (DZP 11) pre III/11 del. oddiel v Armjansku 2 nemecké húfnice vz. 18. Ďalšie 2 húfnice vz. 18 dostal III/11 oddiel o tri dni 26. júla od nemeckých dielní v Simferopoli, ale 1. augusta 1943 zasa odoslali do týchto dielní 2 pokazené hipomobilné húfnice vz. 18. Divízii tak pre III/11 oddiel zostali 4 bojaskopné húfnice vz. 18.³² V dňoch 14. až 19. augusta nemecké jednotky divízii dodali 42 mínometov vz. 36 kalibru 50 mm, 6 mínometov vz. 34 kalibru 80 mm, 12 ľahkých húfníc vz. 14/19 kalibru 100 mm, 8 nemeckých ľahkých motorizovaných húfníc vz. 18 kalibru 105 mm a rôznu muníciu do pechotných zbraní i diel. Ľahké mínometry vz. 36 dostali pešie pluky po 18 kusov a zvyšných 6 dostal PO 5. Peší pluk 20 dostal 4 kusy stredných mínometov vz. 34 a zvyšné 2 kusy získal PO 5. Všetky ľahké húfnice vz. 14/19 dostal III/11 del. oddiel a motorizované húfnice vz. 18 boli pridelené I/11 del. oddielu. Divízia tak mala spolu 12 húfníc vz. 18 (z toho 2 hipomobilné a 10 motorizovaných).³³ Na konci augusta 1943 slovenská 1. PD disponovala spolu **2 638** pištoľami (vz. 22 a vz. 24), **10 919** puškami (9 936 vz. 24, 977 Mosin vz. 1910/30 a 6 Mauser 98), **81** samopalmi (vz. 42), **477** ľahkými (vz. 26) a **94** ťažkými guľometmi (90 vz. 24 a 4 Maxim vzor 1910), **60** ľahkými mínometmi (vz. 36 kalibru 50 mm) a **40** strednými mínometmi (18 nemeckými vz. 34 kalibru 80 mm, 12 vz. 36 kalibru 81 mm a 10 sovietskymi vzor 1938 kalibru 82 mm), **10** protiletadlovými kanónmi *Oerlikon* kalibru

1943.; Tamže, Čís.: 5.039 Dôv. 2. oddel. 1943, SV. 25. augusta 1943.

29 VHA, f. RD, šk. 15, 42/1/15, Rádiogram č. 324, 19. 7. 1943, MNO.; Tamže, Rádiogram A-II-21/43, 21. 8. 1943, MNO.

30 VHA, f. MNO (dôv.), šk. 398, 1943, Abt. Ib, Zusammenstellung über deutsche Gerätelieferungen II/1943, Pressburg, den 8. Juli 1943. Ľahké tanky PzKpfw. II mali nahradiť zastarané obrnené autá OA vz. 30 v úlohe prieskumných vozidiel. Na Slovensko prišli až v októbri 1943, takže ich už nedostala ani 1. ani 2. pešia divízia. KLIMENT, CH. *Slovenská armáda 1939 – 1945*. Plzeň, 1996, s. 64.

31 VHA, f. RD, šk. 124, 20 p. pl., Vel. RD, Čís.: 11.743/Taj. 4. oddel. 1943, SV. 17. júl 1943.

32 VHA, f. RD, šk. 96, č. j. 318 – 604, p. pluk 20, Vel. 1. peš. divízie, Čís.: 100.039/Taj.4.odd.1943, Operačný rozkaz 21, II. časť, SV. 6. augusta 1943, s. 2.

33 VHA, f. RD, šk. 96, č. j. 318 – 604, p. pluk 20, Vel. 1. peš. divízie, Čís.: 100.166/Taj.4.odd.1943, SV. 24. augusta 1943.

20 mm, 48 protitankovými kanónmi (26 KPÚV vz. 34 a vz. 37 kalibru 37 mm, 16 sovietskymi PTK vz. 1937 kalibru 45 mm, 4 nemeckými Pak 38 kalibru 50 mm a 2 nemeckými Pak 40 kalibru 75 mm) a 53 delami (11 horskými kanónmi vz. 15 kalibru 75 mm, 4 protiletadlovými kanónmi Flak 37 kalibru 88 mm, 24 ľahkými hűfnicami vz. 14/19 kalibru 100 mm, 12 ľahkými hűfnicami vz. 18 kalibru 105 mm a 2 kanónmi vz. 35 kalibru 105 mm).³⁴ Divízia nemala 150 mm delá a málo bolo i samopalov a hlavne ťažkých protitankových kanónov (i keď na boj proti tankom sa dali využiť ťažké protiletadlové kanóny Flak 37). Napriek tomu bola 1. pešia divízia vyzbrojená a vystrojená veľmi dobre, čo sa o 2. pešej divízii nedalo povedať.³⁵

Divízia mala dostatok pechotných zbraní, najmä guľometov (571 kusov) a múnometov (až 100 kusov). Samopalov bolo málo (81 kusov), avšak neoficiálne boli používané aj nemecké MP 40 a sovietske PPŠ-41. Šéf DHM mjr. Brendel 23. augusta navyše žiadal pre divíziu aj 60 ostreľovačských pušiek s optickými mieridlami, ktoré 1. PD nemala.³⁶ Protitankových kanónov bolo dosť, ale z počtu 48 bolo iba 6 schopných boja proti sovietskym stredným a ťažkým tankom (4 Pak 38 a 2 Pak 40). Tu mohli pomôcť aj 4 kanóny Flak 37 od 9. ťažkej protiletadlovej batérie ťahané nemeckými polopásovými traktormi SdKfz. 7 (batéria mala ešte 2 autá Tatra 29 a 3 Tatra 82). Proti tankom mohli zasiahnuť aj 2 kanóny vz. 35, i keď nemali k dispozícii protipancierové strelivo. Spolu 12 kanónov účinných proti sovietskym stredným tankom bolo na divíziu málo. Sovietske PTK vz. 1937 boli účinnejšie ako KPÚV vz. 37, väčšinou však boli v skladoch. Protivzdušná obrana divízie bola dostatočná, dokonca lepšia ako u nemeckých peších divízií (10 kanónov 20 mm a 4 kalibru 88 mm). Nemecké pešie divízie totiž nemali vo výzbroji ťažké protiletadlové kanóny. Okrem 9. ťažkej batérie mala 1. PD aj 14. ľahkú batériu DPLP pod velením npor. del. Jozefa Balažovjeha. Táto batéria 10. júla 1943 vymenila 4. ľahkú batériu DPLP na veliteľstve letky 13 v Anape na Tamanskom polostrove.³⁷ Divízne delostrelectvo disponujúce 38 hlavňami bolo dostatočne silné, nevýhodou však bol nedostatok ďalekonosných kanónov (2 kusy) a absencia 150 mm diel. Del. pluk 11 dostal aj 2 polopásové ťahače SdKfz. 7. Divízia mala dostatok munície do všetkých druhov zbraní, výstroja i proviantu. Vojaci mali letné plátenné i štandardné súkenné rovnosaty, k dispozícii však nebola zimná výstroj. Zásoby drobného proviantu boli na 30 dní a chleba na 5 dní. Mäso bolo každý deň, pretože divízia mala až 200 kusov dobytká o priemernej váhe 100 kg.³⁸

Bojové jednotky divízie boli silné a dobre vyzbrojené. Peší pluk 20 mal 2 631 mužov (z toho 54 dôstojníkov, 12 rotmajstrov a 41 poddôstojníkov z povolania), 144 ľahkých a 33 ťažkých guľometov, 10 stredných múnometov (8 vz. 34 nem. a 2 vz. 36), 12 protitankových ka-

34 VHA, f. MNO (taj.), šk. 22, i. č. 80, Vel. RD, K čís.: 8134/Taj. 3. oddel. 1943, Príloha čís. 4, Materiálne vybavenie a hlásenia správ u RD.; VHA, f. RD, 20. p. pl., č.j. 423/Taj. 1943.

35 2. pešia divízia mala 1 455 pištolí, 5 786 pušiek, 89 samopalov, 421 ľahkých a 75 ťažkých guľometov, 42 ľahkých múnometov kalibru 50 mm a 49 múnometov kalibru 81 mm, 8 protiletadlových kanónov Oerlikon, 33 protitankových kanónov (27 KPÚV vz. 34 a 37, 6 protitankových kanónov Pak 38) a 22 diel (14 horských kanónov vz. 15 a 8 hűfnic vz. 14/19). VHA, f. MNO (taj.), šk. 23, Veliteľstvo 2. pešej divízie, Stav k 1. septembru 1943 – Zbrane.

36 VHA, f. MNO (dáv.), šk. 398, 1943, MNO, č. 268.865/Dáv. III/7.1943, 23. 8. 1943.

37 ŠUMICHRASŤ, P. – KLABNÍK, V. *Slovenské letectvo 2 (1939 – 1944)*. Bratislava 2000, s. 109.

38 VHA, f. MNO (taj.), i. č. 80, K čís.: 8134/Taj. 3. oddel. 1943, Prehľad zbraní u RD, Prehľad munície, Intendačná správa. Polopásové traktory SdKfz. 7 boli 8-tonové vozidlá typu KMm11 (M Zgkw 8 – Tonnen Typ KMm11). Nemci ich dodali na Slovensko 6 kusov 13. marca 1943. Prevzal ich III. oddiel DPLP v Bratislave. Hneď na druhý deň sa so štyrmi strojmi prezentoval na vojenskej prehliadke v Bratislave. Automobilová správa MNO pôvodne požiadala OKW o dodanie 30 traktorov D-7 k ťahaníu 88 mm kanónov, OKW však uvoľnilo pre Slovensko iba 6 kusov. VHA, f. MNO (dáv.), šk. 303, č. 255.757 dáv. III/10-1943, 19. marca 1943.

nónov (10 KPÚV vz. 37 a 2 Pak 38) a 4 horské kanóny vz. 15. Peší pluk 21 mal 2 508 mužov (z toho 54 dôstojníkov, 6 rotmajstrov a 53 poddôstojníkov z povolania), 136 ľahkých a 36 ťažkých guľometov, 14 stredných mínometov (10 vz. 36 a 4 sovietske vzor 1938), 12 protitankových kanónov (10 KPÚV vz. 37 a 2 Pak 38) a 4 horské kanóny. Priezvedný oddiel 5 mal 1 006 mužov (z toho 26 dôstojníkov, 5 rotmajstrov a 27 poddôstojníkov z povolania), 30 ľahkých a 8 ťažkých guľometov, 6 stredných mínometov (4 nemecké vz. 34 a 2 sovietske vzor 1938), 9 protitankových kanónov (5 KPÚV vz. 37, 2 sovietske PTK vz. 1937 a 2 nemecké Pak 40) a 3 horské kanóny vz. 15. Del. pluk 11 mal 1 637 mužov (42 dôstojníkov, 12 rotmajstrov a 43 poddôstojníkov z povolania), 53 ľahkých a 4 ťažké guľomety (sovietske Maxim vzor 1910), 1 protitankový kanón (PTK vz. 1937) a 38 diel (2 kanóny vz. 35, 12 húfníc vz. 18 a 24 húfníc vz. 14/19). Veliteľstvo a I/11 del. oddiel boli motorizované, II/11 a III/11 del. oddiely boli hipomobilné (mali húfnice vz. 14/19). 9. ťažká batéria DPLP mala 211 mužov (5 dôstojníkov a 7 poddôstojníkov z povolania), 4 ľahké guľomety, 2 kanóny *Oerlikon* a 4 kanóny Flak 37. 14. ľahká batéria DPLP mala 159 mužov (4 dôstojníkov, 1 rotmajstra a 6 poddôstojníkov z povolania), 4 ľahké guľomety a 8 kanónov *Oerlikon*. V skladoch bolo 9 ľahkých a 13 ťažkých guľometov, všetkých 977 sovietskych pušiek, 563 slovenských pušiek, 4 sovietske mínomety vzor 1938, 1 KPÚV vz. 34 a 13 PTK vz. 1937.³⁹ Všetky poškodené zbrane sa mali od divízyňných jednotiek do 30. októbra siahnuť do DZP 11. Zrejme z tohto dôvodu del. pl. 11 odovzdal 18. októbra 1943 do DZP 11 dve ľahké húfnice vz. 18 pre hipomobilnú trakciu. DZP 11 zasa 22. októbra odovzdal III/21 práporu 4 sovietske 45 mm PTK vzor 1937 s dvoma sledmi munície, ktoré podstatne posilnili protitankovú obranu peš. pluku 21, i keď pluk tak mal protitankové kanóny troch rozličných kalibrov. Je zaujímavé, že do sovietskych mínometov vzor 1938 kalibru 82 mm sa nemusela zháňať sovietska munícia. Všetky tieto mínomety sa totiž upravili na používanie nemeckých mín vz. 34 kalibru 80 mm. Táto unifikácia veľmi uľahčila zásobovanie mínometov municiou.⁴⁰

Divízia bola dobre vybavená motorovými vozidlami. K 21. júlu 1943 mala *Rýchla divízia* spolu 848 motorových vozidiel: 55 sólo motocyklov, 57 motocyklov s privesným vozíkom, 111 osobných, 588 nákladných automobilov, 4 pojazdné dielne, 6 zdravotníckych vozidiel, 2 cisternové autá, 3 dezinfektory, 13 rádiovozov, 6 polopásových delostreleckých ťahačov a 3 dielenské vlečky. Vozový park bol však mimoriadne pestrý. Osobných automobilov bolo až 9 rozličných typov (najviac bolo typu Škoda Populár – 29, Tatra 57 – 27, Praga Lady – 16 a Steyr 220 – 19 kusov), navyše len málo z nich bolo terénnych vozidiel. Nákladné vozidlá boli až 11 rozličných typov (najviac bolo Tatra 27b – 200 kusov, Tatra 27 – 129, Praga RN – 82 a Praga RV – 65 kusov). Terénnych nákladných áut bolo spolu len 221 (Tatra 27 – 129, Praga RV – 65, Škoda 6ST6-L – 17, Tatra 82 – 8 a Tatra 29 – 2 kusy).⁴¹ Nemci až do septembra 1943 dopĺňali divízii aj motorové vozidlá. Dňa 27. júla 1943 divízia dostala od veliteľstva Krymu v Simferopole 45 sólo motocyklov Puch 250.⁴² Do konca septembra 1943 Nemci v rámci kompenzácií za vozidlá prevzaté *Wehrmachtom* na Kaukaze dodali 1. PD ešte ďalších 60 motorových vozidiel: 6 motocyklov Puch 250, 2 motocykle s privesným

39 VHA, f. MNO (taj.), i. č. 80, K čís.: 8134/Taj. 3. odd. 1943, Prehľad zbraní.; Tamže, Čís. 8164/Taj. 3. oddel. 1943, 22. 7. 1943, Príloha 2, Výkaz počtu vojenských osôb v poli ku dňu 20. 7. 1943.

40 VHA, f. RD, šk. 96, č. j. 318 – 604, Vel. 1. peš. divízie, Čís.: 100.620/taj.4.oddel.1943, operačný rozkaz č. 27, časť II., SV., dňa 24. októbra 1943.

41 VHA, f. MNO (taj.), šk. 22, i. č. 80, K čís.: 8134/Taj. 3. oddel. 1943, Prehľad motorových vozidiel, Výkaz vozaťajského materiálu.

42 VHA, f. RD, šk. 96, č. j. 318 – 604, p. pluk 20, Vel. 1. peš. divízie, Čís.: 100.039/Taj.4.oddel.1943, operačný rozkaz 21, II. časť, SV. 6. augusta 1943, s. 4.

vozíkom BMW R 75, 18 osobných áut (6 Volkswagen VW 82, 6 Steyr DDAG, 2 Steyr 40 a 4 Mercedes-Daimler), 4 rádiotelegrafné autá Horch-Union, 20 nákladných áut Ford 3000 a 10 trojtonových polopásových ťahačov Sdkfz. 11 (HL kl 6). Všetky vozidlá dostali evidenčné čísla slovenskej armády a okrem jedného VW 82 a štyroch rádiovozov Horch-Union ich dostal del. pluk 11. Polopásové ťahače Sdkfz. 11 boli vyrobené v českej Škodovke a slovenská armáda ich označila ako „špeciálny pásový automobil Škoda HKL-6“ (dostali evidenčné čísla V-13701 až V-13710). Ťahače boli určené na ťahanie húfnic vz. 18. Počet polopásových ťahačov v divízii tak stúpol na 16 (6 ťažkých 8-tonových Sdkfz. 7 a 10 ľahkých 3-tonových Sdkfz. 11).⁴³ Dňa 12. septembra 1943 veliteľ divízie nechal odsunúť na Slovensko 10 v poli neopraviteľných motorových vozidiel. Išlo o 5 motocyklov (ČZ 175, Jawa 250, Jawa 350, Ogar 350 a DKW 350!), 3 osobné (Škoda Populár, Tatra 57 a Praga AV) a 2 nákladné autá (Tatra 29 a Walter PN).⁴⁴ Dovedna počet motorových vozidiel 1. pešej divízie tak dosiahol číslicu 943 kusov! Z toho bolo 101 sólo motocyklov, 59 motocyklov s príviesnym vozíkom, 126 osobných a 606 nákladných áut, 17 rádiovozov, 4 pojazdné dielne, 6 zdravotníckych vozidiel, 2 cisternové autá, 3 dezinfektory, 16 polopásových ťahačov a 3 dielenské vlečky. Divízia mala takmer trojnásobok motorových vozidiel ako 2. PD!⁴⁵

Osobných automobilov však bolo až 13 rozličných typov a nákladných vozidiel bolo až 12 rozličných typov. To vyvolávalo nemalé ťažkosti pri opravách a získavaní náhradných dielov. Po skúsenostiach s ruským bahnom, v ktorom sa len s veľkou námahou pohybovali aj terénne vozidlá, Nemci zistili, že okrem pásových vozidiel sa v ňom najľahšie pohybujú ľahké vozy ťahané koňmi. Tieto zdanlivo zaostalé dopravné prostriedky boli v ruskej „rasputnici“ mimoriadne účinné. 1. PD preto dostala spolu 171 kár a 556 vozov ťahaných koňmi. Z vozov bolo 225 kusov vz. 34, 199 ukoristených sovietskych, 89 ľahkých vojenských, 39 kusov vz. 25, 3 špeciálne nemecké a 1 ľahký rebrinový.⁴⁶ Koňom bola preto venovaná mimoriadna starostlivosť. Tie, čo prišli zo Slovenska, nechceli piť miestnu vodu, pretože obsahovala množstvo rôznych solí. Napájali sa preto odstátou vodou. Ochranu pred slnkom a horúcemu vzduchu mali vojaci koňom zabezpečiť „*zhotovením kruhovitých prikrývok na hlavu zo slamy, šachoriny s otvormi pre uši a motúzmi na prípravie k ohlavke, ďalej zhotovením letných prístreškov zo šachoriny, máčaním hláv koní vodou, vetraním maštali atď.*“ Malo sa tak predísť hlavne úpalu tých koní, ktoré pracovali.⁴⁷ Kone boli tiež otužované, aby boli plne spôsobilé pre poľnú službu. Držali ich mimo maštali, aby si zvykli na poveternostné podmienky a bez ťažkostí vydržali táborenie pod holým nebom najmä v zime. Kone sa nemali prehnane otužovať, ale ani nemiestne hýčkať. Tiež sa mala venovať zvýšená pozornosť kŕmeniu, napájaniu a celkovému zaobchádzaniu s koňmi, aby nevznikali zbytočné straty koní v dôsledku zaživacích porúch a zlomenín.⁴⁸

43 VHA, f. RD, šk. 96, č. j. 318 – 604, Vel. 1. peš. divízie, Čís.: 100.620/taj.4.oddel.1943, operačný rozkaz č. 27, časť II., SV, dňa 24. októbra 1943.

44 VHA, f. RD, šk. 96, č. j. 318 – 604, p. pluk 20, Vel. 1. peš. divízie, Čís.: 100.34/Taj.4.oddel.1943, operačný rozkaz 24, II. časť, SV. 24. sept. 1943, s. 3.

45 Počet motorových vozidiel 2. PD k 4. októbru 1943 bol spolu 318: 24 motocyklov, 2 motocykle s príviesnym vozíkom, 39 osobných áut, 226 nákladných áut, 16 špeciálnych vozidiel (6 zdravotných áut, 5 autocisterien, 2 telefónne vozy, 1 rádiovoz, 1 pojazdné dielne a 1 autobus) a 11 vlečných vozov. VHA, f. MNO (dáv.), šk. 302, 1943, Veliteľstvo 2. pešej divízie, Číslo: 58.317/Dáv.-VPO-1943, SV. 4. 10. 1943.

46 VHA, f. MNO (taj.), šk. 22, i. č. 80, K čís.: 8134/Taj. 3. oddel. 1943, Prehľad motorových vozidiel, Výkaz vozaťajského materiálu.

47 VHA, f. RD, šk. 96, č. j. 318 – 604, p. pluk 20, Číslo 649/taj. 1943 SV. 27. júla 1943, s.3.

48 VHA, f. RD, šk. 96, č. j. 318 – 604, p. pluk 20, Vel. 1. peš. divízie, Čís.: 100.039/Taj.4.oddel.1943, operačný rozkaz 21, II. časť, SV. 6. augusta 1943, s. 4.

Primeraná pozornosť sa musela venovať aj výžive ľudí. Vojakov z povolania (gázistov) tešilo, že okrem cigariet dostávali v priebehu augusta i septembra prídely liehovín. Horšie to už bolo s obyčajnými vojakmi v niektorých jednotkách, ktoré nedbalosťou svojich veliteľov dostávali nekvalitné základné potraviny. Veliteľ divízie zistil, že u jednej jednotky bola dodaná „zápražková múka“ v skutočnosti „šrot neznámeho pôvodu, neznesiteľnej horkej chuti, premiešaný plevami“. Chlieb i zápražka z tejto „múky“ boli nepoživatelné. Soľ bola „tmavej farby, znečistená hrudkami hlíny“, vajcia „zo 40% skazené, úplne nepoživatelné“. Čaj bol zasa iba „sušená tráva, obskúrnej proveniencie, bez vône čaju“. „Jednotky už celé dva týždne nedostali čerstvé mäso“, a boli odkázané na údené a mäsové konzervy. Cestoviny boli suché a plesnivé, bol nedostatok korením všetkých druhov. Po vykonaní kontroly sa zistilo, že zápražková múka „je vymleté zrno na 100%, teda i so šupkami“. Neboli v nej zistené žiadne plevy ani zdravotné nedostatky. Strava pripravená z nej, bola „veľmi dobrej kvality i chuti“, chlieb bol čerstvý a „na chuť veľmi príjemný chutný“. Nedostatky na kuchynskej (morskej) soli boli uznané s tým, že sa dajú odstrániť. Čaj dodávali Nemci. Bol zložený z rôznych bylín, najmä rumančeka. Čerstvej zeleniny bolo málo, vojaci ale dostávali ovocie (najmä čerešne a marhule). Plesnivá cestovina sa musela vymeniť (išlo o nevhodné skladovanie). Nahlásené nedostatky teda vôbec neboli z väčšej časti pravdivé. Gen. Jurech napriek tomu nariadil všetkým veliteľom venovať otázke stravovania vojakov „zvýšenú pozornosť“ a zistené nedostatky priebežne na mieste odstraňovať.⁴⁹ Niektorí vojaci si napriek tomu prilepšovali stravu z miestnych zdrojov. Príslušník spoj. práp. 2 des. Jozef Murčo napríklad dával rodine u ktorej býval, vyfasovanú suchú stravu a otcovi rodiny 5 z 10 fasovaných cigariet. Domáci mu za to každé ráno dávali pollitra mlieka a inú stravu. V nedeľu zasa na trhu vo Vojinke kúpil za nite (u miestnych boli veľmi žiadané) hus alebo kurča. Podobne si jedálny lístok spestrovala väčšina vojakov.⁵⁰

Vojaci si iniciatívne vylepšovali aj svoju osobnú výstroj. Des. Murčo napríklad dostal od veterána RD, ktorého prišiel na front vystriedať, nemecké pochodové čížmy (trištvrtové) výmenou za svoje slovenské. Murčo rýchlo zistil, že to bol dobrý obchod. Nemecké pochodové čížmy boli pohodlné a „dobre sa v nich chodilo“. Čížmy si zohnali aj vojaci služieb, ktorí ich vôbec nefasovali. Rovnako boli v móde aj jazdecké nohavice (tzv. „rajtky“) a nefasované zelené košeľe s dvoma náprsnými vreckami a výložkami na prsiach. Tieto výstrojné súčiastky si väčšinou nakúpili, alebo inak „zaobstarali“ sami vojaci. Tí, ktorí šli na Slovensko, ich väčšinou nechávali nováčikom v poli. Bolo im totiž jasné, že na Slovensku im to nikto tolerovať nebude. Na fronte však boli veliteľia benevolentnejší. Tolerovali vysúkané rukávy na košeľiach aj to, že vojaci nenastupovali v blúzach. Každý vojak mal pritom dve rovnošaty (bežnú súkennú a letnú platenú). Horúčavy však boli neznesiteľné.⁵¹ Letné rovnošaty boli jednotkám odobierané 25. – 30. septembra a odovzdané intendačnému parku 11. Jediné kuchári, mechanici, šoféri a ich spolujazdci ich mali používať ďalej ako pracovný (aj v poplátanom stave). Nechali si ich však aj niektorí vojaci zbraní a služieb.⁵² Veľká pozornosť sa na začiatku jesene venovala aj pravidelnému odvíšveniu mužstva a osobnej hygieny. Vši totiž prenášali škvrnitý týfus, ktorý sa objavoval na Kryme a juhu Ukrajiny, najmä v zimných mesiacoch.⁵³

49 VHA, f. RD, šk. 5, Rozkaz vel. 1. peš. div., roč. III, 30. august 1943, č. 193.; AMO SR, Odd. 255/46, 1. ČSA, p. č. 103-156, Vel. 1. p. d., Čís.: 100.017/Taj. zdrav. 1943, SV. 4. augusta 1943.

50 Rozhovor s Jozefom Murčom. Rajecké Teplice 1. júna 2005.

51 Rozhovor s Jozefom Murčom. Rajecké Teplice 23. júla 2005.; ŤAŽKÝ, ref. 21, s. 162, 167.

52 VHA, f. RD, šk. 5, Rozkaz vel. 1. peš. div., roč. III, 19. septembra 1943, č. 199.

53 VHA, f. RD, šk. 96, č. j. 318 – 604, Vel. 1. pešej divízie, Čís. 100.535/Taj.4.odd.1943, operačný rozkaz č. 26, II. časť, SV. 9. okt. 1943, TAJNÉ.

Slovenskú 1. pešiu divíziu pozitívne hodnotil aj nemecký dôstojník u 1. PD mjr. Nechtritz⁵⁴ v hlásení svojmu nadriadenému gen. Schlieperovi. Podľa mjr. Nechtritzta bola reorganizácia divízie do konca augusta ukončená a jej členenie bolo „v rámci možností prispôsobené nemeckým zásadám“. Výcvik robil „za energetickej podpory nemeckých miest potešiteľné pokroky“, starostlivosť o vojakov (divadlo, rozhlas atď.) bola hodnotená ako postačujúca. Nálada a správanie nových slovenských vojakov Nemcami vnímali „všeobecne v poriadku“, zásobovanie divízie za „zaistené“ (s výnimkou streliva pre zbrane čs. pôvodu). Vybavenie 1. PD motorovými vozidlami (vrátane pneumatik a náhradných dielov) považoval mjr. Nechtritz za „veľmi dobré“ a spoluprácu so všetkými nemeckými úradmi za „dobrú“. Divíziu hodnotil ako „plne spôsobilú“ pre obranu pobrežia, ale pre frontové nasadenie mala podľa neho nedostatok ťažkých protipancierových zbraní. Tento „potešiteľný obraz“ 1. PD nemal byť „nijakým spôsobom zhoršený“ niekoľkými návrhmi na zlepšenie. Návrhy sa konzultovali s nadriadenými nemeckými veliteľstvami i s veliteľstvom 1. PD. Ich cieľom bolo zvýšenie bojovej sily divízie „na pokiaľ možno najvyšší stupeň“ a ušetrenie „slovenskej krvi“.

Nemci navrhovali vytvoriť tretie roty v III. práporoch obidvoch plukov. Obidve roty mali byť utvorené znížením počtu vojakov u ostatných rôt. Dôstojníci a poddôstojníci pre tieto roty sa mali vycvičiť priamo v poli. Vozidlá mali pre ne dodať Nemci, ľahké guľomety, poľné kuchyne a kone s postrojmi by muselo dodať Slovensko. Výzbroj pechoty mala byť zlepšená puškami s optickými zameriavačmi pre ostreľovačov a automatickými puškami. Pušky s cieľovými ďalekohľadmi mali byť dodané zo slovenských zásob. Nemci považovali vyzbrojenie každého práporu štyrmi strednými mínometmi za nedostatočné. Divízia mala mať česko-slovenských, nemeckých a sovietskych stredných mínometov, že každý peší prápor mohol podľa mjr. Nechtritzta dostať po 6 a PO 5 zasa 4 kusy týchto účinných zbraní. Nemci preto žiadali rozdeliť všetky stredné mínomety medzi bojové jednotky. Dôležité bolo aj zosilnenie protitankovej obrany divízie. Kvôli nedostatku stredných protitankových kanónov Nemci navrhli slovenskému MNO objednať 10 nemeckých kanónov Pak 40 kalibru 75 mm. Objednaných malo byť aj 20 polopásových ťahačov (10 pre protitankové kanóny a 10 pre húfnice I/11 del. oddielu). Divízii chýbali vycvičení veliteľa autokolón a garážmajstri. Títo odborníci už boli vycvičení v Nemecku, ale neboli zaradení k 1. PD. Nemci preto urgovali ich vyslanie do poľa, aby sa dobrá výstroj divízie motorovými vozidlami nezhoršila kvôli nedostatočnému výcviku vodičov.⁵⁵

V oblasti zásobovania Nemci navrhovali vybaviť divíziu tromi hipomobilnými zásobovacími kolónami s nosnosťou po 30 t. Na to by bolo potrebných 330 koní a 150 vozov (110 koní a 50 vozov na kolónu). Hipomobilné kolóny boli totiž „na ruskom fronte za daždivých jesenných dní a na jar za odmäku nepostrádateľné“. „Ich nedostatok mal by pri zasadení divízie za následok závažné nevýhody v zásobovaní.“ Nemci tiež odporúčali odkúpiť 260 schopných koní, ktoré boli najaté a už používané tretími práporami obidvoch plukov. Postroje pre ne však malo dodať Slovensko. Nemci navrhovali vybaviť divíziu kompletnou kartografickou

54 Mjr. gšt. Nechtritz vymenil vo funkcii nemeckého dôstojníka u 1. PD pplk. Wilhelma Schäffera, ktorý mal tú istú funkciu u RD. Pplk. Schäffer bol vymenený napriek žiadosti veliteľa RD z 19. mája 1943 o jeho ponechanie v dovtedajšej funkcii. V žiadosti sa doslova písalo: „Spolupráca s ním bola vždy vzorná, bez najmenších nedorozumení... prispel v podstatnej miere ku korektnému a kamarátskemu slovensko-nemeckému frontovému pomeru.“ V ten istý deň bola nemecká strana požiadaná aj o znovupridelenie styčného dôstojníka kpt. Petra Schwarzhaupta, ktorému 22. mája 1943 vypršala dovolenka. Kpt. Schwarzhaupt vedel po slovensky, dobre poznal materiálnu situáciu RD a sám si želal zostať u slovenskej divízie. VHA, f. RD, šk. 12, 1. odd., Č.j. 1194/Dôv. 1. oddel. 1943, 19. máj 1943.; Tamže, Č.j. 1195/Dôv. 1. odd. 1943, SV. 19. máj 1943.

55 Archív Múzea SNP Banská Bystrica (AM SNP), f. Pozostalosť J. Šolca, šk. 11, S 119/86, Šéf Nemeckej voj. misie na Slovensku, Číslo 1442/43 taj., Bratislava 2. septembra 1943, Vec: 1. slovenská pešia divízia (Preklad).

stanicou s vycvičeným personálom, pojazdnou tlačiarňou pre veliteľa del. pluku 11, chýbajúcim spojovacím materiálom pre del. pluk (už bol zapožičaný nemeckými úradmi) a doplniť výstroj poľných jatiek. „S ohľadom na skúsenosti nadobudnuté pri transportoch v posledných rokoch“, Nemci navrhovali „započať už teraz s odoslaním zimného odevu“. Na záver však skritizovali morálnu starostlivosť:

„Výchova branného ducha chýba skoro úplne. Táto výchova musí byť najsamprv nasadená u dôstojníkov... Chýbajú podklady a materiál pre veliteľov k výchove dôstojníckeho zboru a taktiež smernice pre veliteľov rôt atď... Podľa názoru nemeckých miest mal tento nedostatok okrem doterajšej špatnej možnosti udeľovania dovolenej, čo sa však medzičasom značne zlepšilo, nepriaznivý vplyv na náladu a správanie sa starších ročníkov. Veliteľ roty musí dostať do ruky morálne zbrane, aby mohol náladu a chovanie svojich ľudí ovplyvňovať. Z vlastného podnetu nie je k tomu v stave. K tomuto je bezpodmienečne potrebné, aby sa vydávali rôzne časopisy ako napr. u nemeckej armády... a to čím skôr, aby nálada a chovanie mladého mužstva, ktoré sú toho času dobré, boli udržané a upevnené.“⁵⁶

Slovenské MNO vo svojej odpovedi na nemecké návrhy v úvode zdôraznilo, že divízii chýba záloha zbraní (najmä ľahkých gulometov, mínometov a diel) potrebná v prípade bojového nasadenia, nálada nižších dôstojníkov tiež nie je na výške pre boj (hovorilo sa o „znechutení“), je nedostatok náhradných pneumatík pre autá (uznávalo ale dostatočný počet motorových vozidiel a náhradných dielov) a nedostatok „konských poťahov“ (na predpísané počty podľa MNO chýbalo divízii 170 ton ložného priestoru). Muníciu čs. pôvodu mala dodať slovenská 2. PD a zvyšok nemecké sklady. MNO neodporučilo vytvoriť tretie roty u III. práporov, pretože je „lepšie mať dve silné roty riadne vybavené, ako 3 roty nesceľené“. Ostreľovačské pušky nebolo možné dodať, lebo „pušky s ďalekohľadom slovenská armáda v zázemí vôbec nemá“. Zbrojovka Brno zaslala na Vojenskú správu iba 1 kus na preskúšanie, ale zbrane ešte neboli objednané. Stredné mínometry boli rozdelené jednotkám okrem 10 sovietskych mínometov vz. 1938 adaptovaných na nemecké mínometné strelivo. Neboli totiž pre ne vozidlá, a „nosiť na chrbte sa nedajú“. Bojová škola ale dostala 1 kus pre zabezpečenie výcviku. Slovenská strana uznala nedostatok ťažkých protitankových kanónov a privítala návrh dodať 10 polopásových ťahačov (4 pre protitankové kanóny u PO 5, 4 pre štvrtú del. batériu s húfnicami vz. 18 a 2 záložné), ako aj 10 ďalších v prípade dodania kanónov Pak 40. Uznala sa aj požiadavka pre postavenie hipomobilných kolón. Každá mala mať 120 koní a 60 vozov (s nosnosťou 0,5 t). Akceptovaný bol aj návrh s kartografickou stanicou, ale MNO upozornilo, že 10 kresliacich súprav bolo v Nemecku už objednaných a stále nedodaných. MNO nemalo k nemeckým návrhom iné pripomienky. Rozhodlo sa dokonca dohodnúť aj dodanie zimnej výstroje.⁵⁷

Do konca septembra 1943 sa organizovanie, výcvik a dopĺňanie divízie zavŕšilo. Zloženie I. pešej divízie bolo nasledovné:

Veliteľstvo – štábná rota, strážna čata, štábná autokolóna (ŠAK), oddiel poľného žandárstva, poľný súd, motocyklová čata;

Peší pluk 20 – I/20, II/20 a III/20 pešie prápory, rota kanónov proti útočnej vozbe (KPÚV) 20, rota horskej kanónovej batérie (HKB) 20;

Peší pluk 21 – I/21, II/21 a III/21 pešie prápory, rota KPÚV 21, rota HKB 21;

Delostrelecký pluk 11 – I/11, II/11 a III/11 del. oddiely (každý s tromi del. batériami);

56 Tamže.

57 AM SNP, f. Pozostalost' J. Šolca, šk. 11, S 119/86, Stanovisko 4. oddelenia k spisu nemeckého generála 1442/43. Geh.

Priezvedný oddiel 5 (PO 5) – štábná eskadróna, cyklistická eskadróna, ťažká eskadróna s mínometnou čatou a čatou HKB, KPÚV eskadróna;

9. ťažká batéria DPLP;

14. ľahká batéria DPLP;

Pioniersky prápor 41;

Spojovací prápor 2 – telegrafná rota, rádiorota, divízny spojovací park;

Asanačná rota;

Pracovná rota 45;

Nákladné automobilové kolóny (NAK) 311, 312 a 313;

Autodielne 2;

Správy 1. PD – intendačný park 11, poľné pekárne 11, poľné jatky 11, divízna zdravotnícka rota, zdravotnícka autokolóna, poľná nemocnica 11, veterinárna ambulancia 11, divízny zbrojný park (DZP) 11, poľná pošta, divízne automobilové dielne I a II, družstvo automobilových pohonných hmôt.

V porovnaní s nemeckou pešou alebo sovietskou streleckou divíziou bola slovenská 1. PD oslabená o jeden peší pluk. Nemecká pešia divízia mala v tomto období 3 pešie pluky (každý s tromi práporami), del. pluk (s tromi oddielmi), prieskumný prápor, pioniersky prápor, protitankový prápor, spojovací prápor a jednotky služieb.⁵⁸ Sovietska strelecká divízia mala 3 strelecké pluky (každý s tromi práporami), jeden delostrelecký a jeden húfnicový pluk, protitankový a protiletadlový oddiel, spojovací prápor, prieskumný prápor, automobilový prápor, ženijný prápor a jednotky služieb.⁵⁹ Slovenská 1. PD mala oproti nemeckým a najmä sovietskym divíziám veľmi málo samopalov, no v počte samopalov a poloautomatických pušiek sa sovietskej streleckej divízii nevyrovnala žiadna európska armáda. Výrazným nedostatkom slovenskej divízie bol nedostatok ťažkých protitankových kanónov a absencia 150 mm diel. Obrnené autá a obojživelné tanky zďaleka neboli štandardom ani v sovietskych streleckých divíziách. 1. PD mala podobné zloženie ako rumunské pešie divízie postavené na jar 1942. Tieto divízie mali tiež po 2 pešie pluky (každý s tromi práporami), namiesto troch a motorizovaný prieskumný prápor. Dostali však samopaly, viac ľahkých guľometov, múnometov, protitankových a protiletadlových diel. Každá rumunská divízia dostala v roku 1942 po 525 samopalov (buď nemeckých MP 40 alebo talianskych Beretta M 38). Divízne delostrelectvo bolo zredukované na 4 batérie s húfnicami kalibru 100 mm. Palebná sila divízie tak zostala zachovaná. Takmer rovnaké zloženie mali aj maďarské ľahké divízie postavené na jar 1942. Každá mala 2 pešie a jeden slabý del. pluk.⁶⁰ Nemecké velenie sa

58 Tabuľkový početný stav nemeckej pešej divízie bol 16 977 mužov, 4 689 koní, 1 405 motorových a 927 hipomobilných vozidiel. Vo výzbroji malo byť 432 samopalov, 444 ľahkých a 116 ťažkých guľometov, 39 protitankových kanónov Pak 36 kalibru 37 mm a 24 protitankových kanónov Pak 38 kalibru 50 mm, 84 múnometov kalibru 50 mm a 57 múnometov kalibru 81 mm, 36 húfnic kalibru 105 mm, 15 húfnic kalibru 150 mm a 4 kanóny kalibru 105 mm. Nemecké motorizované divízie mali po 2 pešie pluky a del. pluk s dvoma oddielmi. Nemali žiadne kone. Mali mať 14 319 mužov. Ľahké divízie mali rovnako ako mot. divízie po dva pešie pluky a jeden del. pluk. ELLIS, CH. *The German Army 1933 – 45*. Shepperton, 1993, s. 36 – 37, 40, 43.

59 Divízia mala mať tabuľkový počet 14 483 ľudí, 3 039 koní, 673 motorových a 841 hipomobilných vozidiel, 1 204 samopalov, 3 307 poloautomatických pušiek, 392 ľahkých a 166 ťažkých guľometov, 9 veľkokalibrových guľometov 12,7 mm, 30 plameňometov, 84 múnometov kalibru 50 mm, 54 múnometov kalibru 82 mm, 12 múnometov kalibru 120 mm, 54 protitankových kanónov vzor 1937 kalibru 45 mm, 8 protiletadlových kanónov kalibru 37 mm a 4 protiletadlové kanóny kalibru 76,2 mm, 34 kanónov kalibru 76 mm, 32 húfnic kalibru 122 mm a 12 húfnic kalibru 152 mm, 13 obrnených áut a 16 obojživelných tankov. <http://www.rkka.ru/iorg.htm>

60 MIČIANIK, ref. 1, s. 16.

tak postupne snažilo organizačne unifikovať divízie svojich európskych spojencov nasadené na východnom fronte.

SNÁHA SLOVENSKEJ VLÁDY O PRIDELENIE NEBOJOVÝCH ÚLOH PRE 1. PD

Minister NO gen. I. tr. Ferdinand Čatloš však nehodlal nechať zdecimovať najlepšie vyzbrojenú a vystrojenú divíziu slovenskej armády vo vojne, ktorú už považoval pre Nemcov za stratenú. Práve v čase formovania a výcviku 1. PD došlo totiž na frontoch k zásadnej zmene v neprospech *Wehrmachtu*. Dňa 5. júla 1943 Nemci začali v „Kurskom oblúku“ operáciu ZITADELLE, ktorá mala po stalingradskej porážke opäť vrátiť iniciatívu do ich rúk. Vyhliadky obidvoch bojujúcich strán boli pred touto bitkou nejasné. Červená armáda silnela početne i kvalitatívne, ale technickú nadradenosť *Wehrmachtu* stále neprekonal. Dôkazom toho bola stabilizácia južného krídla východného frontu po stalingradskej katastrofe a znovudobytie Charkova Nemcami. V júni sa preto stretli ministri zahraničných vecí ZSSR a Nemecka V. Molotov a J. von Ribbentrop v Kirovograde, ktorý ležal za nemeckými líniami, a rokovali o možnosti ukončenia vojny! Ribbentrop dal podmienku, že nová sovietska hranica povedie pozdĺž Dnepra. Molotov s tým ale nesúhlasil a žiadal obnovenie pôvodných hraníc ZSSR. Túto zásadnú prekážku vzájomnej dohody sa nepodarilo prekonať. Keď sa o rokovaníach dozvedeli západné veľmoci, boli prerušené a vojna pokračovala. Nemecká ofenzíva po počiatočných úspechoch uviazla v dobre pripravenej sovietskej obrane. Sovietske vojská prešli 12. júla do protiofenzívy proti severnému krídlu útočiacich nemeckých vojsk a 4. augusta aj proti južnému krídlu. Na druhý deň sovietske vojská dobyli mestá Orel a Belgorod. Napokon 23. augusta 1943 obsadili Charkov a Nemci sa museli stiahnuť z Donbasu. Nádeje na obnovenie letnej ofenzívy skrachovali. Červená armáda po prvýkrát zvíťazila v letnej bitke, i keď za cenu oveľa väčších strát. Neúspech pri Kursku bol znásobený vylodením anglo-amerických spojencov na Sicílii, keď 12. mája 1943 kapitulovali posledné nemecké jednotky na africkej pôde. Talianski vojaci sa na Sicílii masovo vzdávali prakticky bez boja. Mussoliniho režim túto krízu nevydržal a bol zosadený. Taliansko kapitulovalo a bolo vyradené z vojny, i keď na severe obsadenom Nemcami vznikol bábkový pronemecký režim.⁶¹

Gen. Čatloš si po týchto udalostiach jasne uvedomil, že Nemci už vojnu nemôžu vyhrať. Preto hľadal spôsoby ako zabrániť nasadeniu dobre vycvičenej a vyzbrojenej 1. PD do prvej línie. Keď už nebolo možné umelo predĺžovať výcvik divízie na Kryme, snažil sa zabrániť jej bojovému nasadeniu politickou cestou. Gen. Čatloš presadil v slovenskej vláde uznesenie týkajúce sa obidvoch poľných divízií slovenskej armády (1. a 2. PD). Slovenská vláda na svojom zasadnutí 25. augusta 1943 prijala uznesenie, v ktorom žiadala nemeckú stranu, „aby disponovanie 1. a 2. divíziou nemeckým velením dialo sa pri každej zmene situácie a pri pridelovaní úloh iného rázu, než práve konajú, len s predbežným súhlasom slovenského hlavného veliteľa, t.j. ministra NO“; a „aby slovenský minister národnej obrany neschvaloval, prípadné zasadenie divízií do boja, ak nie sú náležité predpoklady pre dávané im úlohy, pokiaľ ide o materiálne, výcvikové a personálne ich zaopatrenie a zdokonalenie“.⁶² Slovenská vláda tak Veľkonemeckej ríši dala najavo, že o bojovom nasadení slovenských vojsk rozhoduje je-

61 LIDDELL HART, B. H. *Dějiny Druhé světové války*. Brno, 2000, s. 522-525.

62 PREČAN, V. (ed.): *Slovenské národné povstanie (Nemci a Slovensko 1944) – Dokumenty*. Bratislava, 1970, s. 26, Poznámka č. 3.

dine gen. Čatloš! Nemecké velenie teda malo v prvom rade získať jeho súhlas, aby mohlo 1. PD nasadiť do prvej línie! Slovenská strana tu prejavila veľkú odvahu voči svojmu mocnému nemeckému „ochrancovi“, sledujúc predovšetkým vlastný cieľ, ktorým bolo ušetriť čo najviac slovenských životov.

Toto uznesenie gen. Čatloš poslal 2. septembra 1943 nemeckému generálovi pri MNO gen. Schlieperovi. K uzneseniu mu Čatloš uviedol:

„Vzhľadom na dĺžku a tvrdosť vojny slovenské vojsko už nemožno nasadiť na fronte, keďže jeho skutočná morálna sila odporu by pri útokoch nevydržala. Zbehnutie, zajatie alebo ťažké vnútropolitické následky aj v slovenskej domovine. Mimoriadne nepriaznivé pre náladu doma by však bolo, keby sa skromné sily, ktoré Slováci môžu dať k dispozícii pre vojnu, zničili... Slovensko sa chce symbolicky zúčastniť na vojne, lebo slovenský osud je úzko spätý s nemeckým. Ale Slovensko nevydrží vážne obete...“⁶³

V hlásení do centrály vojenskej spravodajskej služby (*Abwehr*) gen. Schlieper pripomenul, že o „symbolickej“ účasti Slovenska na vojne hovoril 22. apríla 1943 A. Hitlerovi aj prezident Dr. Tiso. Uznesenie slovenskej vlády však podľa Schliepera súviselo „s pochybnosťami o nemeckom konečnom víťazstve“, ďalej „s pochybnosťami prinášať obeť za cieľ, ktorý – podľa slovenskej mienky – nemožno už dosiahnuť, a s vážnou obavou pred vnútropolitickými ťažkosťami, ktoré by mohli otriasť postavením slovenskej vlády“. Gen. Schlieperovi neušla skutočnosť, že „Slováci chcú zrejme ťažiť z terajších ťažkostí nemeckého rozpoloženia, aby presadili isté uvoľnenie závislosti od Nemeckej ríše.“

Podľa gen. Schliepera bola bojová hodnota obidvoch slovenských divízií „skutočne malá“. Hoci 1. PD bola „osobne a materiálne doplnená“, úroveň jej výcviku podľa neho nedostačovala „pre ťažké úlohy“. Hlavným problémom bol podľa neho nedostatočný „počet, vedomosti a postoj väčšiny dôstojníkov“. Pre ochranu morských úžín a pobrežia Krymu bola ale „plne spôsobilá“. 2. PD bola príliš personálne oslabená, slabo vycvičená, „dôstojnícky zbor ešte menej vyhovujúci ako v 1. divízii“. Pohyblivosť obidvoch divízií bola podľa neho nedostatočná. Jeho záver bol teda jednoznačný:

„Nasadiť slovenské divízie na bojovom fronte by pre nemecké velenie neznamenaloby posilu, ale skôr nebezpečenstvo a z toho dôvodu sa nevyplatí... Snáď by sa pritom dalo aj vyhovieť opätovne vyslovenému slovenskému prianiu a umiestniť obe slovenské divízie neďaleko od seba; to by uľahčilo zásobovanie najpotrebnejším slovenským prísnom. Spoločné slovenské velenie nad oboma slovenskými divíziami nie je však uskutočniteľné, pretože je nedostatok veliteľov, dôstojníkov a potrebných vedomostí... navrhujem, aby sa uznesenie slovenskej vlády v terajšej forme odmietlo, pretože jeho formulácie by dávali Slovákom možnosť zasahovať do príslušnosti nemeckého vojenského velenia. Navyše považujem uskutočnenie uznesenia za nemožné, keďže minister národnej obrany z Bratislavy nemôže mať dostatočne rýchly a jasný prehľad o vojenskej situácii... aj tak slabé velenie divízii by mohlo využiť závislosť od Bratislavy, aby sa vyhýbalo nepohodným úlohám...“⁶⁴

S hlásením gen. Schliepera sa ihneď oboznámili príslušné zložky OKW a OKH, vrátane náčelníka štábu OKW generála poľného maršala Wilhelma Keitela. Ten súhlasil s návrhom gen. Schliepera odmietnuť uznesenie slovenskej vlády. Najvyššia rada obrany štátu SR sa 3. septembra 1943 pod predsedníctvom prezidenta J. Tisu a za prítomnosti predsedu vlády V. Tuku uzniesla, že obidve poľné divízie sa zreorganizujú na rovnaký početný stav po 7 500 mužoch s rovnakou výzbrojou. Aby bol tento zámer dosiahnutý, malo sa 2 500 mu-

63 Tamže, Dokument č. 1, s. 26.

64 Tamže, s. 26-27.

žov od 1. PD premiestniť k 2. PD. Výmena mužstva sa mala vykonávať raz do roka. Odev, výstroj a výzbroj nemala byť pre tieto divízie dodávaná zo Slovenska, ale mala byť dopĺňaná „dodávkami zo zahraničia“. Gen. Čatloš hneď oznámil Ministerstvu zahraničných vecí svoje stanovisko:

„Obe divízie dávajú sa ďalej pre vedenie vojny k dispozícii nemeckému veleniu pre úlohy zaistovacie na spôsob maďarských divízií. Od počiatku prízvukovanú tendenciu zo slovenskej strany, aby obe divízie boli spojené pod slovenským velením, prosíme pri najbližšej možnosti uskutočniť. Faktom je, že slovenské velenie nikdy nevzdalo sa práva velenia nad svojimi jednotkami.“⁶⁵

O uznesení Slovenskej vlády šiel minister NO gen. Čatloš osobne informovať gen. Jurecha na Krym. Gen. Jurech ohlásenú návštevu očakával 4. septembra 1943 popoludní a predpokladal, že minister sa pri divízii zdrží 3 – 4 dni. Na letisku vo Vojinke sa mal Čatlošovi hlásiť spolu so svojim náčelníkom štábu, posádkovým veliteľom, posádkovým dozorným dôstojníkom a čestnou rotou z mužstva spoj. práporu 2. Čestná rota mala nastúpiť v letných rovnošatách s puškami, bodákmi a prilbami o 12.30 h. Gen. Jurech nariadil udržiavať vo všetkých posádkach „najväčší poriadok a disciplínu“. Všetci museli byť riadne ustrojení (mužstvo v letných rovnošatách, dôstojníci mali mať súkenné khaki blúzy), ostrihaní, oholení a nikto sa v dobre zamestnania nesmel potulovať po ubikáciách. Všetky posádky mali byť pripravené na prípadnú návštevu ministra. Posádkoví velitelia mali preto zariadiť pozorovanie ministrovho lietadla, aby ho mohli privítať s čestnou rotou. Pre ministra mal byť pripravený slušný obed, avšak „žiadne nákladné a zvláštne prípravy“ sa nemali robiť.⁶⁶

Minister Čatloš odletel z Trenčína 4. septembra 1943 spolu s por. Bajačekom na lietadle Heinkel He 111 s označením S-81. Neozbrojené lietadlo pilotoval npor. let. Ján Hergott. Po medzipristátiach vo Lvove a Nikolajeve prileteli na druhý deň do Vojinky, kde ministra privítal gen. Š. Jurech a čestná jednotka divízie (velil jej stot. Viliam Pavlovič). Ešte v ten istý deň gen. Čatloš letel do Saki na inšpekčnú kontrolu letky 41. Zároveň navštívil pešie jednotky v Simferopoli, Sevastopoli a navštívil aj Jaltu. Späť na Slovensko odletel po oprave lietadla 8. septembra. Trasu cez Tiraspol a Kamenicou nad Cirochou stroj absolvoval bez problémov a všetci šťastne dorazili do Bratislavy.⁶⁷ Gen. Čatloš sa pre túto návštevu rozhodol potom, ako 2. septembra dostal rádiogram, že nemecké velenie chce 1. PD nasadiť do boja. Nemci mali údajne tri eventuality jej nasadenia. Uvažovalo sa o jej zasadení na obranu Krymu, prípadný protiútok v smere na Kerč, alebo o nasadení pri Melitopoli. Gen. Čatloš preto počas svojej návštevy 1. PD navštívil 6. septembra 1943 spolu s gen. Jurechom vojenského veliteľa Krymu gen. Förstera a jeho nadriadeného maršala Kleista v Simferopoli. Gen. Čatloš informoval maršala Kleista o uznesení slovenskej vlády a v jej mene ho žiadal, aby nerátal s bojovým zasadením slovenskej divízie. Mala plniť len úlohy pri ochrane pobrežia Krymu. Gen. Förstera zároveň informoval o slovenských rokovaniach s Berlínom. Čatloš schválne vzal so sebou aj gen. Jurecha, aby bol svedkom jeho intervencie u svojho priameho nadriadeného. Gen. Förster i maršal Kleist predbežne prisľúbili rešpektovať želanie slovenskej vlády. Nemecké stanovisko totiž ešte nemali k dispozícii.⁶⁸

65 Tamže, Poznámka č. 4, s. 27-28.

66 VHA, f. RD, šk. 15, Osobitné rozkazy, Vel. 1. PD, Čís.: 70.652/Dóv. 1. odd. 1943.

67 ŠUMICHRASŤ – KLABNÍK, ref. 37, s. 41, 121.; VHA, f. RD, šk. 15, Osobit. rozkazy, Vel. 1. PD, Čís.: 70.652/Dóv. 1. odd. 1943, 4. IX. 1943.

68 Archív literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice Martin (ALU SNK), f. F. Čatloš, sig. 129 J 17, s. 16-17.; AM SNP, f. Pozostalost' J. Šolca, pr. č. A24/88, ČATLOŠ, F.: *Slovenská armáda od 24. júna 1941 do konca vojny*. s. 8.

Gen. von Förster prevzal velenie Krymu 27. júla 1943. Pri príležitosti prevzatia novej funkcie zvlášť pozdravil „*hrdinské jednotky Rumunskej a Slovenskej armády*“, ktorým už velil: „*So Slovenskou rýchlou divíziou spájajú ma zvláštne spomienky na ťažké boje a blativé počasie na Kaukaze od novembra 1942 až do januára 1943.*“⁶⁹ Veliteľ Krymu navštívil slovenské jednotky v dňoch 17. – 19. augusta, aby sa osobne oboznámil s úrovňou výcviku a výzbroje. Hoci veliteľ 1. PD nariadil všetkým príslušníkom divízie, aby boli vzorne ustrojení, ostrihaní a oholení, veľa neustrojených vojakov sa v čase von Försterovej návštevy potulovalo po ubytovacích miestach.⁷⁰ Napriek tomu mal gen. von Förster z divízie dobrý dojem. Ešte počas Čatlošovho pobytu navštívil krátko po ich spoločnom stretnutí aj poľný maršal Ewald von Kleist. Maršal Kleist navštívil peš. pl. 20, ktorý pri príležitosti jeho návštevy zorganizoval ukážkové taktické cvičenie.⁷¹ Peší pluk 20 pod velením plk. gšt. Štefana Tatarka s podporou II/11 del. oddielu stot. del. Júliusa Fleška uskutočnil pred maršalom von Kleistom ostrú strelbu zosilneného pešieho práporu. „*Tento vysoký nemecký vojenský hodnostár posúdil toto cvičenie ako vzorne pripravené a veľmi dobre prevedené, ktoré mu podalo dokument o výcvikovej vyspelosti slovenského vojska.*“ Veliteľ 1. PD všetkým dôstojníkom a vojakom obidvoch útvarov, obzvlášť riadiacemu cvičenia plk. Tatarukovi, vyslovil „*svoju veliteľskú pochvalu a vďaku.*“⁷² Maršal Kleist sa chcel osobne presvedčiť, či je situácia v slovenskej 1. PD naozaj taká zlá ako ju prezentovala slovenská strana, alebo či majú pravdu nemeckí pozorovatelia pri divízii, ktorí jej situáciu vôbec nepovažovali za nejakú obzvlášť zlú. Po svojej návšteve sa maršal von Kleist pravdepodobne priklonil k nemeckému stanovisku. Oddychnutá, doplnená a dobre vyzbrojená slovenská 1. PD bola totiž v porovnaní s ťažko oslabenými nemeckými frontovými divíziami skutočne bojaschopnou a silnou.

Diplomatické úsilie slovenskej vlády zabrániť nasadeniu slovenských divízií na fronte pokračovalo aj po návrate gen. Čatloša z Krymu na Slovensko. Slovenské požiadavky boli zhrnuté do verbálnej nóty, s existenciou ktorej premiér Tuka oboznámil 7. septembra 1943 nemeckého vyslanca v Bratislave Hansa Ludina. Tuka mu povedal, že „*1. slovenská divízia následkom nedostatočnej výzbroje a výstroja nie je schopná splniť bojovú úlohu.*“ Vládli obavy, že „*by ich Rusi pri nasadení veľkej časti divízie zajali a neskôršie azda prinútili bojovať ako slovenskú légiu proti Nemecku.*“ Tuka vyslanca presviedčal, že nejde o „*slovenský pokus odiahnuť sa z aktívnej účasti na vojne*“, ale „*slovenská vláda len považuje za svoju povinnosť upozorniť včas na stav [veci] v divízii*“. V ten istý deň pricestoval do Bratislavy aj slovenský vyslanec v Berlíne Matúš Černák, ktorého Tuka hneď informoval a inštruoval o nóte slovenskej vlády. Černák bol už na druhý deň v Berlíne, kde sa snažil stretnúť s von Ribbentropom. Ten bol však zanepřázdnžený situáciou v Taliansku. Černák bol preto prijatý iba štátnym podsekrétárom Henckem, a aj to až tri dni po jeho snahe stretnúť sa s von Ribbentropom. V sobotu 11. septembra 1943 vyslanec Černák tlmočil Henckemu želanie slovenskej vlády, aby kvôli materiálным a psychickým dôvodom bol slovenským jednotkám na východe „*ponechaný aj naďalej charakter zaistovací*“. Argumentoval tým, že výzbroj slovenskej 1. PD „*je pre boj v prvej línii na skrze nevyhovujúca*“, munície „*má katastrofálne málo a okrem toho je to výzbroj a munícia niekdajšieho Československa, ktorej vôbec niet u nemeckých jednotiek na východe*“. Černák varoval, že „*pri terajšom systéme elastického boja sa veľmi ľahko*

69 VHA, f. RD, šk. 15, Osobit. rozkazy, Vel. 1. PD, Čís. 50.046/1. odd, 1943, SV. 4. august 1943.

70 VHA, f. RD, šk. 67, asanačná rota, Vel. 1. PD, Čís.: 100.120/Taj. 3. odd. 1943, SV. 17. august 1943.

71 VHA, f. RD, šk. 124, III/20 prápor, p. pl. 20, Denný rozkaz čís. 13, SV. 12. september 1943.

72 VHA, f. RD, šk. 4, Vel. RD, Dôv. rozkazy, Dôverný rozkaz veliteľstva 1. pešej divízie, Ročník I, Číslo 37, 13. september 1943.

môže stať, „že divízia „nebude mať ani len s čím strieľať“. Navyše svoje jednotky z východného frontu v tom čase už úplne stiahlo Taliansko i Chorvátsko (nemali so ZSSR spoločné hranice rovnako ako Slovensko), väčšinu svojich vojsk stiahlo domov i Maďarsko, a svoje kontingenty redukovalo i Fínsko a Rumunsko. Slovenská RD zasadená v prvej línii od začiatku vojny „plnila svoje povinnosti dokázateľne príkladne, čím slovenský vojak vytvoril si u priateľa i nepriateľa dobré meno a slovenská vláda sa musí už aj z toho dôvodu vynasnažiť, aby tento vzácny kapitál nadobudnutého dobrého mena nebol ľahkomyselne zmárneneý“. M. Černák vyslovil obavu, že „pri dnešnej elastickej povahe obranného boja“ by sa 1. PD mohla dostať „do ‚kotla‘ a prípadne do zajatia, čím by Slovensko mohlo byť **vylúčené z aktívnej účasti na bojoch proti Sovietom...**“, a navyše „ľahko by sa v prípade zajatia mohlo stať, že terorom by slovenských zajatcov nahnali do nejakej slovenskej alebo čs. légie a Slováci na strane nepriateľskej mohli byť ‚reprezentovaní‘ ako účastníci odboja“. „Takýto vývin by bol pre slovenskú vládu zahranično- i vnútropoliticky neúnosný. Bojová možnosť slovenskej jednotky v porovnaní s celkovou zasadenou silou na východe je naskrze **nerozhodujúcou, kým jej vypadnutie by malo nepomerne ďalekosiahlejšie negatívne dôsledky nielen pre Slovensko samo, ale aj pre spoločnú vec, lebo tým by Slovensko, teda jeden zo spojencov, vypadol.**“ Slovenská vláda nechcela „ľahkomyselným a tým nezodpovedným prevzatím úloh, ktoré by náš vojak za daných okolností nevedel úspešne zdolať, poškodiť dobré meno slovenské i spoločnú vec.“⁷³

Nemecká strana s vyjadrením k uzneseniu slovenskej vlády vyčkávala, kým nepríde ohlásená nóta slovenskej vlády. Zamietavé stanovisko k uzneseniu slovenskej vlády bolo pripravené 16. septembra, ale maršal Wilhelm Keitel ho podpísal až 25. septembra 1943. Stimulom mu bolo odmietnutie veliteľa slovenskej 2. PD plk. Karola Pekníka Hitlerovho rozkazu k presunu divízie k východnému valu na základe uznesenia slovenskej vlády z 25. augusta 1943.⁷⁴ Slovenská strana sa však nevzdávala. Predseda slovenskej vlády V. Tuka a minister NO gen. F. Čatloš rokovali o obidvoch slovenských divíziách s nemeckým generálom pri MNO genpor. F. Schlieperom ešte 27. septembra 1943 v Bratislave. Slovenskú vládu totiž znepokojili správy, že 2. PD má byť nasadená na fronte a 1. PD je rozdelená na dve časti (z toho jedna pridelená nemeckému útvaru). Predseda vlády i minister NO žiadali stiahnuť obidve divízie na Slovensko.⁷⁵ Gen. Schlieper bol prekvapený a namietal, že ho „*udivuje čas tohto vyhlásenia, keďže teraz je na východe potrebný každý muž a každá zbraň...*“ Podľa neho „*slovenské divízie predsa prinajmenšom uvoľnili nemecké sily*“ a navyše mala táto otázka „*mimoriadny politický dosah pre vzťah medzi nemeckom a Slovenskom, ako aj pre účasť Slovenska na vojne*“. Slovenskú stranu upozornil, že nie je nasadená na bojovú, „*ale len na ľahkú zabezpečovaciu úlohu a je personálne a materiálne doplnená*“. M. Černák vysvetlil, že slovenská vláda si želá, aby slovenské divízie dostali ľahšie úlohy a keď to situácia dovolí, aby sa stiahli na Slovensko. Poukázal na stiahnutie iných spojeneckých vojsk v zime 1942/1943.

73 PREČAN, ref. 62, Dokument č. 2, s. 28-30.

74 Tamže, Poznámka č. 4, s. 31-32.

75 Slovenská vláda a velenie slovenskej armády sa prvý krát snažili o stiahnutie bojovej divízie z frontu ešte v roku 1941. O stiahnutí *Rýchlej divízie* sa rokovalo v priebehu návštevy slovenskej delegácie v Hitlerovom hlavnom stane Wolfsschanze vo Východnom Prusku v dňoch 19. až 22. októbra 1941. Pätnásťčlenná slovenská delegácia (J. Tiso, V. Tuka, gen. F. Čatloš, A. Mach, M. Černák, gen. A. Čunderlík a Nemci pôsobiaci na Slovensku na čele s vyslancom H. Ludinom a šéfom DHM genpor. P. von Ottom) pricestovala do Nemecka 20. októbra. Gen. Otto počas rokovaní s poľným maršalom Wilhelmom Keitelom navrhol stiahnuť *Rýchlu divíziu* na východné Slovensko, kde by bola doplnená materiálom, čiastočne prezbrojená a zdokonalil by sa výcvik. Maršal Keitel to rozhodne odmietol pre problémy s transportom divízie späť na Slovensko. BAKA, I. Účasť Slovenskej republiky v prvej fáze vojny proti ZSSR z pohľadu nemeckých vojenských orgánov. In *Vojenská história*, 2008, roč. 12, č. 3, s. 55-57.

Podobne argumentoval aj gen. Čatloš. Slovenskí predstavitelia ale neodmietli myšlienku gen. Schliepera poslať na východný front dobrovoľníkov. Gen. Schlieper zopakoval na záver stretnutia odmietavé stanovisko generála poľného maršala Keitela k uzneseniu slovenskej vlády, ktorým chcela spolurozhodovať o použití slovenských divízií na fronte.⁷⁶ Slovenské diplomatické úsilie tak neprinieslo očakávané ovocie. Nemecké velenie si jednoducho nemohlo nechať zviazať ruky žiadnymi politickými obmedzeniami pri použití slovenských útvarov, keďže situácia na fronte sa po neúspechu nemeckej letnej ofenzívy pri Kursku zmenila v neprospech *Wehrmachtu*. Nemci už potrebovali na fronte doslova každého muža.

PRVÉ BOJOVÉ ÚLOHY

Na začiatku septembra 1943 už u 1. PD nebolo možné umelo predlžovať výcvikové obdobie. Nemci neboli takí hlúpi, aby takéto argumenty naďalej prijímali. Úspešná sovietska ofenzíva, ktorá sa začala hneď po bitke pri Kursku na južnom úseku východného frontu, navyše stále viac vyčerpávala nemecké frontové jednotky a pohlcovala ich skromné zálohy. Nemecké velenie preto oddýchnutú, doplnenú a solídne vyzbrojenú slovenskú divíziu nemienilo nechať donekonečna oddychovať v tyle. Početný stav 1. PD bol k 1. septembru 10 521 mužov (280 dôstojníkov, 104 rotmajstrov, 269 poddôstojníkov z povolania, 9 726 mužov a 142 pracovníkov). Pri divízii bolo ešte stále 68 mužov odvodového ročníka 1939 a 13 starších odvodových ročníkov ako 1939.⁷⁷ Ešte pred Čatlošovou návštevou dostala 1. PD rozkaz vykonať prieskum obranného postavenia na čiare Perekop – Geničesk s frontom otočeným na sever. O tomto rozkaze gen. Jurech 2. septembra 1943 informoval MNO. Gen. Čatloš hneď priletel k divízii a u veliteľa Krymu vybavil, že divízia do tohto priestoru nebola zasadená.⁷⁸

Gen. Jurech 4. septembra vytvoril v rámci 1. PD „motorizovanú bojovú skupinu“, ktorá by bola „na krátke avízo schopná presunu a k zásahu do boja“. Do tejto bojovej skupiny boli zaradené prakticky všetky motorizované časti divízie. Za jej veliteľa bol určený veliteľ peš. pl. 21 pplk. pech. Ján Pulkrábek, ktorý mal už bohaté skúsenosti s vedením manévrovacieho útočného boja z letnej ofenzívy v roku 1942. Oficiálne bola pomenovaná ako „bojová skupina ‚Pulkrábek‘“. Do skupiny patrili: II/21 prápor, HKB 20 a 21, KPÚV 20 a 21, PO 5, I/11 del. oddiel, 1/41 pion. rota, 9. ťažká protiletadlová batéria a kombinovaná spojovacia polrota. Konečná organizácia skupiny mala byť spresnená až pri jej konkrétnom zasadení.

76 PREČAN, ref. 62, Dokument č. 5, s. 33-36. Slovenská vláda ešte 22. septembra 1943 pripravila memorandum nemeckej vláde, v ktorom okrem dodávok zbraní (samopalov, mínometov a protiletadlových diel) požadovala stiahnutie 1. PD na Slovensko kvôli lepšiemu zaisteniu slovenských hraníc predovšetkým proti Maďarsku: „Prítomnosť tejto divízie na Slovensku má veľký politický a praktický význam a upevní národné sebavedomie a vojenský postoj obyvateľstva a následkom toho podporí sa aj potrebný klúd. Naproti tomu pre nedostatočnú výzbroj jej upotrebenie v priamom boji skrýva v sebe možnosť zničenia, prípadne zajatia, a keďže ňou bola vytvorená vojenská tradícia dobrej povesti od začiatku boja proti Rusku, pôsobilo by to veľké škody na doterajšom získanom dobrom mene a na dôvere národa, udržanie čoho považuje slovenská vláda za podmienku ďalšieho úspešného plnenia svojich spojeneckých povinností.“ Toto memorandum však slovenský vyslanec v Berlíne Matúš Černák nemeckej strane neodovzdal. „Nepovažoval za únosné stupňovať takým spôsobom a v takom krátkom čase slovenské požiadavky, argumentáciu maďarským nebezpečím považoval za nedostatočnú a obával sa, že sa tým u Nemcov len posilní podozrenie, že sa Slováci od nich odťahujú, a to vtedy, keď Nemci na fronte ustupujú.“ Tamže.

77 VHA, f. RD, šk. 15, 42/1/115, Rádiogram A4-1-43, MNO, 1. 9. 1943.

78 BYSTRICKÝ, J. Rýchla (1. pešia) divízia na Kryme a v bochoch na juh od Kachovky. In *Vojenská história*, 2003, roč. 7, č. 3, s. 58.

II/21 prápor mal od autosprávy veliteľstva 1. PD dostať pre vlastnú potrebu 10 nákladných áut a na presun autokolónu s 31 nákladnými autami. Peší pluk 21 mal pre veliteľstvo bojovej skupiny *Pulkrábek* zabezpečiť 3 sólo motocykle, 2 motocykle s prívesom, 2 osobné a 11 nákladných áut. Del. pluk 11 mal zasa doplniť chýbajúce vozidlá u I/11 del. oddielu. Skupina v tomto zložení by mala vyše 3 100 mužov, 33 protitankových kanónov (25 KPÚV vz. 37, 2 PTK vz. 1937, 4 Pak 38 a 2 Pak 40), 4 protiletadlové kanóny Flak 37, 16 stredných mínometov a 21 diel (11 horských kanónov vz. 15, 8 húfnic vz. 18 a 2 kanóny vz. 35). To by bola solídna pohyblivá sila schopná podporiť slovenské pešie jednotky prakticky kdekoľvek. Bojová skupina *Pulkrábek* ale napokon v tomto zložení postavená nebola.⁷⁹

Už 8. septembra totiž gen. Jurech na základe nemeckých nariadení vydal rozkaz peš. pluku 21 pplk. Pulkrábka a II/11 del. oddielu stot. Fleška, aby prevzali obranu pobrežia v priestore Jevpatorija – Sevastopol. Mali zlikvidovať každý sovietsky pokus o námorný alebo vzdušný výsadok, bojovať do posledného náboja a „v obrane vlastného miesta padnúť.“ Peší pluk 21 a II/11 del. oddiel (bez 6/11 batérie) sa v priebehu nasledujúcich dvoch dní rozmiestnili v určenom priestore na západnom pobreží Krymu. Veliteľstvo pluku sa usadilo v obci Bij-Eli, veliteľstvo I/21 práporu v Alma-Tarchan, veliteľstvo III/21 práporu v Topčinoji, HKB 21 a rota KPÚV 21 v Aseku. II/21 prápor vymenil nemecký II/257 prápor v úseku Jevpatorija – Karadža a II/11 del. oddiel bol umiestnený v meste Saki. Pluk bol tak fakticky oddelený od zvyšku divízie.⁸⁰ V novom priestore vystriedal v dňoch 10. – 12. septembra pluk osobitného určenia *Bergmann*, ktorý tam bol nasadený od začiatku augusta v podriadení nemeckej 153. polnej výcvikovej divízie.⁸¹

Ostatné časti divízie dostali nové úlohy 9. septembra. Keďže sa rátalo s úmyslom sovietskych vojsk dobyť späť Krymský polostrov pomocou priameho útoku od mora alebo zo vzduchu, počítalo sa prirodzene aj so snahou Červenej armády „prezerať životne dôležitú spojovaciu líniu na Perekopskej úžine“ a železničné trate Džankoj – Melitopol a Džankoj – Cherson. Tak by bol Krym úplne odrezaný od pevniny. Úlohou 1. PD bola obrana Perekopskej šije a spojovacích línií s pevninou. Mala zabrániť prípadnému vylodeniu nepriateľa v priestore prístavov Geničesk a Port-Chorley, strážiť pobrežie a brániť morské úžiny vo svojom úseku. Keďže túto úlohu musel zvládnuť len jeden pluk, obsadené mohli byť len najohrozenejšie smery. Vedľajšie smery sa mali chrániť opornými bodmi a hliadkovaním. V prípade vzdušného alebo námorného výsadku sa každá jednotka mala brániť na mieste až kým veliteľ divízie nezorganizuje protiútok. Obranný úsek divízie bol rozdelený na dve časti. Úsek Azovského mora s podúsekmi Geničesk a Čongar dostal na starosti veliteľ peš. pl. 20 pplk. pech. Karol Heidler. K dispozícii mal I/20 a III/20 prápor, I/11 del. oddiel (2/11, 3/11 a 6/11 del. batéria) a 2/41 pion. rotu. Obidva prápory boli v prvom slede. Rozhranie úsekov práporov tvorila čiara Techurjuk – Tjup – železničná stanica Džinbuluk – Birjučij ostrov. I/20 prápor na severe mal k dispozícii 6/11 batériu a III/20 prápor 2/11 batériu. 3/11 batéria bola určená na obranu Geničesku, novoutvorená 10/11 batéria (mala húfnice vz. 18) na obranu Port-Chorley. Veliteľ I/20 práporu bol zároveň i bojovým veliteľom prístavu Geničesk. Veliteľstvo I/11 del. oddielu s 1/11 batériou zostali na mieste, rovnako aj 9. ťažká protiletadlová batéria. Úsek Čierneho mora s podúsekmi Perekop a Išum mal pod svo-

79 VHA, f. RD, šk. 23, taj. a dôv. spisy 2. oddel., Vel. 1. p. d., Čís.: 100.092/Taj, 3. odd. 1943, SV. 4. septembra 1943.

80 BYSTRICKÝ, ref. 78, s. 58.

81 Pluk osobitného určenia *Bergmann* tvorili tri prápory: azerbajdžanský, gruzínsky a severokaukazský. МАМУЛИА, Г.: *Грузинский легион 1943 – 1944 гг. (Последние бои на Восточном фронте)*. <http://ostbataillon.fromru.com/georgleg.htm>, 13. 8. 2007

jim velením veliteľ II/20 práporu. Okrem svojho práporu disponoval III/11 del. oddielom a I/41 pion. rotou. II/20 prápor obsadil obidva podúseky. Pre podúsek Perekop boli pridelané 8/11 a 9/11 batéria a pre podúsek Išum 7/11 batéria. Oddielu podliehala aj 10/11 batéria v Port-Chorley. Velitelia úsekov si mali vytvoriť vlastné zálohy. Okrem toho im dal gen. Jurčech k dispozícii poplachové jednotky správ divízie ako miestnu zálohu. Zálohou veliteľa 1. PD zostal PO 5 (mjr. jazd. Zoltán Marcinka). Útvary mali nadviazať spojenie so susednými nemeckými jednotkami i s nemeckým veliteľstvom Krymu.⁸²

Jednotky 1. PD v nových obranných úsekoch zdokonaľovali obranné postavenia i výcvik. Na zlepšenie bojovej prípravy sa vydávali rozličné smernice. Išlo najmä o nemecké skúsenosti s vyloďovaním nepriateľských vojsk a protiopatreniami obrancov. Upozorňovalo sa na zvýšenú aktivitu letectva (útoky na letiská, zásobovacie cesty, sklady, prístavy a veliteľstvá) a námorníctva (ostreľovanie pobrežných opevnení a ciest, vysadzovanie diverzných skupín). Obrana preto mala decentralizovať sklady, dôkladne maskovať všetky pozície a vybudovať telefonické spojenie mimo strategických miest (dedín, mostov, atď.). Pobrežie sa malo dôkladne kontrolovať, aby sa prípadné vylodenie nepriateľa včas zistilo a pokiaľ možno zlikvidovalo v priebehu 24 hodín. Okamžitý protiútok proti vylodeniu bol nevyhnutný, pretože dobre vybudovanú obranu vylodených vojsk bolo ťažké (a niekedy aj nemožné) zdolať. Nevyhnutné bolo včas koncentrovať na podporu protiútok silné delostrelectvo. Pozemné útoky ČA sa totiž vyznačovali silnou delostreleckou prípravou, po ktorej nasledoval útok tankov a pechoty. S obľubou používala umelú hmlu. Obrancovia preto museli vybudovať dôkladné okopy a bunkre nielen pre ľudí, ale aj pre ťažké pechotné a protitankové zbrane. Aby neboli hneď objavené a zničené, odporúčalo sa budovať aj klamné postavenia. Proti použitiu umelej hmly sa odporúčalo zasadiť protitankové zbrane do dvoch línií, aby druhá línia nebola hmlou zachytená a mohla zničiť tanky, ktoré prenikli pripravenými priehradnými palbami. Mínové polia a prekážky z ostnatého drôtu boli nevyhnutnosťou. Účinok umelej hmly sa odporúčalo eliminovať palebnými prepadmi na postavenia a pohyby zamlčujúcich jednotiek.⁸³

Veliteľ Krymu tiež slovenské jednotky upozorňoval na zvýšenú aktivitu sovietskych diverzných a partizánskych oddielov. Najnebezpečnejšie boli „*dobře ozbrojené a výborne vyzbrojené sabotážne skupiny, obyčajne v sile 4 – 6 mužov*“, ktoré ničili železnice a mosty. Agenti NKVD zasa ničili pomocou výbušnín sklady munície, benzínu a rôznych zásob. S obľubou pritom využívali nemecké a rumunské uniformy a motorové vozidlá. To im umožňovalo pohyb prakticky po celom polostrove. Postup ČA zároveň spôsobil, že miestni obyvatelia partizánov kryli a pomáhali im vo väčšej miere. Okupačné úrady strácali nad obyvateľstvom kontrolu. Veliteľ Krymu preto podriadené jednotky varoval, aby civilistom nedôverovali a zostrili jeho kontrolu (najmä podozrivých osôb, i neznámych dôstojníkov). Silne klesla aj spoľahlivosť dobrovoľných jednotiek z radov miestneho obyvateľstva. Zvyšoval sa u nich počet zbehov i kontakty s partizánmi.⁸⁴ Na zvýšenú aktivitu partizánov reagovalo velenie 1. PD vytvorením „pohotovostných jednotiek proti bandám“. Jednu čatu vyčlenil pre túto úlohu II/20 prápor. Čata bola motorizovaná, aby bola „*na krátke avízo schopná zasiah-*

82 VHA, f. RD, šk. 96, č. j. 318 – 604, p. pluk 20, Vel. 1. p. d., Čís.: 100.286/Taj. 3. odd. 1943, SV. 9. septembra 1943.

83 AMO SR, Odd. z. č. 255/46, Zb. č. 9, p. č. 103-156, Vel. 1. p. d., Čís.: 100.344/Taj. 3. odd. 1943, Sv. 20. septembra 1943.; Tamže, Čís.: 100.378/Taj. 3. odd. 1943, SV. 20. septembra 1943.; Tamže, Čís.: 100.527/Taj. 3. odd. 1943.

84 AMO SR, Odd. z. č. 255/46, Zb. č. 9, p. č. 103-156, Vel. 1. p. d., Čís.: 5.091/Taj. 2. oddel. 1943, SV. 13. septembra 1943.

nuť proti bandám podľa dispozícií“ veliteľstva divízie. Ostatné jednotky mali v každom ubytovacom mieste určiť „hliadku proti bandám“ a v rôznom zložení. Minimálna sila hliadky mala byť jedno družstvo a maximálna jedna čata.⁸⁵

Slovenské jednotky neprichádzali prakticky do žiadnych konfliktov s partizánmi. Slováci totiž s nimi uzavreli akési nepísané prímerie. S agentmi NKVD v nemeckých rovnošatách sa počas strážnej služby na cestnej komunikácii stretol napríklad príslušník mínometnej čaty peš. pl. 21 des. Ján Kromholc. Pri kontrole nákladného vozidla mu bolo podozrivé, že v kabíne sa tlačili šofér a štyria vyšší „nemeckí“ dôstojníci (kapitán, podplukovník a plukovník). Jeden z nich vystúpil z auta a Kromholca sa rovno po rusky opýtal: „*Služi tovarišč, chočeš do plenu?*“ Kromholc mu však rovno povedal, že do plenu (teda do zajatia) ísť nechce. Sovietsky rozvedčík mu preto povedal, aby sa opýtal svojich kamarátov. Po skončení stojky des. Kromholc povedal o svojom stretnutí i o návrhu sovietskych špiónov kamarátom. Ani z nich však nikto nechcel ísť do sovietskeho zajatia. Sovietski špióni šli medzitým na prieskum do Jevpatorije. Keď sa popoludní vracali, des. Kromholc bol opäť na stojke. Zastavili pri ňom a opäť sa ho pýtali či on alebo jeho kamaráti chcú ísť do zajatia. Kromholc opäť ich návrh odmietol. Do zajatia nechcel ísť „*ani za svet, nikto nechcel ísť*“. Des. Kromholc ich už nekontroloval. Tí mu preto len zakývali a pokračovali v jazde za svojimi úlohami.⁸⁶

Niektorí slovenskí vojaci s partizánmi priamo spolupracovali. Skupinka príslušníkov poľných pekárni 11 (por. Jozef Rečlo) okolo čtk. Jozefa Belka spolupracovala vyzvedačmi 4. partizánskej brigády v Geničesku. Ich „činnosť“ spočívala najmä v kradnutí ošípaných na Nemcami spravovanom kolchoze v Posolku. Po prvej úspešnej „akcii“, keď tam zabili dvoch nemeckých vojakov, sa tam vybrali aj druhýkrát. Nákladným autom doviezli 7 ošípaných. Nemci medzitým pátrali po zmiznutých vojakoch, ale mŕtvy nenašli a miestni obyvatelia im povedali, že „*tí dvaja kdesi odišli*“. Všetky stopy po Belkových kamarátoch tak „*boli dobre zahladené*“. „Belkovci“ preto aj naďalej „*plnili úlohy ilegálnej organizácie*“ sovietskych partizánov. Z niekoľkých cisterien na železničnej stanici v Novoalexeevke a na neďalekom kolchoze vypustili benzín. Z akcie si opäť priviezli aj ošípané. Takúto činnosť „Belkovci“ vykonávali až do presunu poľných pekárni 11 z Geničeska do Chersonu.⁸⁷

Skupina čtk. Jozefa Belka však nebola jediná, ktorá sa zaoberala organizovaním lúpežných akcií. V priestore Geničeska slovenský vojak zastrelil 18. septembra „*nemecký bezpečnostný orgán*“ v čase, keď zisťoval krádež páchanú slovenskými vojakmi. Ďalší nemecký policajt bol napadnutý slovenským vojakom 30. septembra 1943 v priestore Skadovsk. Slováka ho „zákerne odzadu“ udrel pažbou pušky do hlavy a keď Nemec spadol na zem, udrel ho pažbou do tváre ešte raz hoci už bol v bezvedomí. Policajt ležal dva dni v kóme a zrejme tiež umrel. Okrem týchto smrteľných prepádov sa vyskytlo viacero prepádov a zrážok medzi slovenskými vojakmi a nemeckými policajtmi, ktoré neskončili tak tragicky. Situáciou sa musel zaoberať už nový veliteľ 1. PD plk. del. Elemír Lendvay. Páchatelov týchto činov označil za charakterove tak špatných, že „*si nezaslúžia, aby nosili rovnošatu slovenského vojaka, ale aby bolo s nimi zaobchádzané ako so zločincami najnižšieho stupňa*“. Obidva prípady nariadil súdne vyšetriť a vinníkov potrestať najvyšším trestom aký pripúšťa zákon. Ak by sa takéto prípady vyskytovali aj naďalej, plk. Lendvay varoval všetkých príslušníkov divízie,

85 AMO SR, Odd. z.č. 255/46, Zb. č. 9, p. č. 103-156, Vel. 1. p. d., Čís: 100.375/Taj. 3. odd. 1943, SV. 24. septembra 1943.

86 Rozhovor s Jánom Kromholcom, ref. 18.

87 BELKO, J. *Zápisník z Východného frontu*. Bratislava, 1965, s. 86-87, 90.

že pre vinníkov použije i trest smrti. Zároveň všetkých vyzval, aby „sa zasadili so všetkými prostriedkami a zabránili zločinom, ktorými je ohrozované meno celej divízie“.⁸⁸

Plk. del. Elemír Lendvay prevzal velenie 1. PD od gen. II. tr. Štefana Jurecha 21. septembra 1943. Na stiahnutí gen. Jurecha z frontu na Slovensko sa generáli Čatloš a Jurech dohodli ešte na začiatku septembra počas Čatlošovej návštevy u divízie. Výmena však neprichádzala, a preto ju gen. Jurech viackrát urgoval v rádiogramoch posielaných priamo gen. Čatlošovi do Bratislavy. Minister NO mal však neľahkú úlohu, pretože vyšším dôstojníkom bolo jasné, že Nemci vojnu nevyhrajú. Nikomu sa preto nechcelo slúžiť na exponovanom poste veliteľa bojovej divízie. Čatloš napokon horko-ťažko presvedčil prednostu personálneho oddelenia MNO plk. del. Elemíra Lendvaya. Čatloš mu slúbil, že divízii bude veliť iba dočasne, nie viac ako jeden mesiac, kým sa mu nepodari nájsť nového vhodného veliteľa. Plk. Lendvayovi navyše nariadil, aby útvary 1. PD podriadené nemeckým veliteľstvám dostal späť k divízii, a potom sa snažil celú divíziu dostať z Krymu na západ. Výmena bola nevyhnutná, lebo gen. Jurech sa už divízii prakticky nevenoval. Každý týždeň lietal na lietadle Fi 153 „Storch“ za svojou milenkou do Dnepropetrovska, až kým s lietadlom nehavaroval na letisku v Saki (august). Jurech sa len poudieral, no utrpel silný „duševný šok“. Preto na gen. Čatloša naliehal, aby ho čo najskôr vymenil.⁸⁹

Plk. Lendvay so svojou funkciou síce súhlasil, ale aby gen. Čatloša prinútil dodržať sľúb o jednomesačnej službe, pripravil si pre neho nepríjemné prekvapenie. Na Krym odletel so svojou manželkou, ktorú do lietadla tajne prepašoval preoblečenú za sestru červeného kríža! Lietadlo He 111 (S-81) pilotované opäť npor. J. Hergottom odletelo s obidvoma pasažiermi z Bratislavy 15. septembra. Odtiaľ pokračovali cez Krakov, Lvov, Nikolajev do Vojinky, kde pristáli ešte v ten deň. Na letisku čakali nového veliteľa gen. Jurech, náčelník štábu divízie mjr. gšt. Ondrej Hreblay, šéf DHM pri divízii mjr. Nechtricht a prednostovia jednotlivých oddelení štábu divízie. Všetci v pozore zdravili, keď na ich veľké prekvapenie z lietadla ako prvá vystúpila žena. „Nastal menší zmätok, ktorý vyriešil gen. Jurech tým, že kyticu kvetov, ktorú mal pre Lendvaya na privítanie, daroval jeho manželke.“ Vo Vojinke sa uskutočnil akt odovzdania a prevzatia velenia 1. PD a rozlúčková oslava. Gen. Jurech zároveň plk. Lendvayovi tlmočil zákaz slovenskej vlády použiť divíziu pre boj. Päť dní po odovzdaní velenia nad divíziou odletel gen. Jurech rovnakým lietadlom na Slovensko. Lietadlo odštartovalo 26. septembra zo Saki a cez Lvov priletelo do Trenčína. MNO zároveň hľadalo schopného dôstojníka na post „trvalého“ veliteľa 1. PD.⁹⁰

Plk. Lendvay nemal ľahkú úlohu. Deň predtým ako prevzal velenie divízie, boli totiž veliteľstvo del. pl. 11 s I/11 a II/11 del. oddielmi, I/20 prápor, PO 5 a pion. prápor 41 podriadené veliteľstvu nemeckej 6. armády. Bol to dôsledok stanovenia novej hranice medzi veliteľstvom Krymu a nemeckou 6. armádou. Tá prebiehala po čiare Salkovo – Čongarskij kut – Nabirkino – Čebinenko – Kostenko (južne od Geničeska). Uvedené jednotky sa zlúčili do „bojovej skupiny Vogl“, ktorej velil veliteľ del. pluku 11 pplk. del. Jozef Vogl.⁹¹ Napriek tomu sa plk. Lendvayovi čiastočne vydaril zámer spojiť celú divíziu. Dopomohol mu k tomu nečakaný incident pri Tatárskom vale. Nemecké auto tu prišlo k slovenskému strážnemu

88 AMO SR, Odd. z.č. 255/46 Zb, Zb. č. 9, p. č. 103-156, Vel. 1 p. d., Čís.: 5.170/Dôv. 2. oddel. 1943, SV. 4. októbra 1943.

89 ALU SNK, f. F. Čatloš, sigm. 129 H 10, Slovenská bojová divízia. s. 10.; Tamže, Dôkazy a vysvetlivky z Čatlošovho pobytu v poli v septembri 1943, List plk. Lendvaya zo 14. 5. 1964. s. 1-2.; VHA, f. RD, šk. 67, Asanačná rota, Dôverný rozkaz vel. 1 peš. div., roč. I, 21. 9. 1943, Číslo 41.; BYSTRICKÝ, ref. 78, s. 59.

90 ŠUMICHRASŤ, KLABNÍK, ref. 37, s. 121.

91 VHA, f. RD, šk. 42, Vel. 1 p. d., Č.j. 100.404/Taj. 3. odd. 1943, SV: 20. septembra 1943.

stanovisku. Slovenské stráže ho nepustili ďalej, a tak sa Nemci na noc utáborili pri slovenskej stráži. Práve v tú noc sovietsky motorový čln napadol palbou tamojšie pobrežie. Nemeckých dôstojníkov v aute strelba tak vyplašila, že „*ufujazdili na juh a nezodpovedne hlásili na veliteľstve armády, že u Tatárskeho valu zúri boj*“. Veliteľ Krymu gen. plk. Förster oedlho telefonicky volal plk. Lendvaya a rozčúlene sa ho pýtal, prečo mu nič nehlásil o „boji“ pri Tatárskom vale. Förster mu nariadil, aby sa osobne presvedčil čo sa tam deje. Lendvayovi tiež oznámil, že príde za ním osobne do Simferopolu. Stretli sa na veliteľskom stanovisku pplk. Heidlera. Keďže gen. Förster vopred ohlásil svoju návštevu, plk. Lendvay nariadil pplk. Heidlerovi, aby pre neho zariadil v dôstojníckej jedálni bohaté občerstvenie. Gen. Förster sa presvedčil, že správa o „boji“ bola falošná a Heidler sa vyznamenal ako hosťiteľ. „*Generál len otváral oči, keď videl na stole také božské veci, o ktorých sa jemu len snívať mohlo.*“ Pri pijatike „*sa mu srdce otvorilo*“, čo plk. Lendvay hneď využil a poprosil ho o presunutie 1. PD z Krymu do priestoru východne od Chersonu. Gen. Förster v slabej chvíľke súhlasil a prezradil, že už má avizované rumunské jednotky určené na prevzatie úseku slovenskej divízie. Plk. Lendvay dal hneď znamenie pplk. Heidlerovi, aby ho zastupoval pri stole. Vyšiel do plukovnej kancelárie a telefonicky nariadil presun všetkým jednotkám. Na druhý deň sa mu zo Simferopolu telefonicky ozval gen. Förster a oznámil mu, že včera „*dal povolenie na presun slovenskej divízie bez dôkladnejšieho uváženia a bez dohovoru so svojim náčelníkom štábu*“. S poľutovaním Lendvayovi oznámil, že „*toto povolenie musí odvolať*“. Plk. Lendvay mu „*so zdanlivým poľutovaním hlásil, že divízia je už na presune a on ho nemôže zastaviť, pretože veliteľom neurčil ,nocovacie stanice*“. Takýmto ľstivým spôsobom sa plk. Lendvayovi podarilo divíziu dočasne spojiť.⁹²

Písomný rozkaz k presunu bol vydaný 24. septembra 1943. Divízia mala zaujať obranný úsek na pobreží Čierneho mora východne od rieky Dneper. Na západe mala obsadiť obce Bechtery – Kelegei – Kostogrysovo – Bolšaja – Majačka a na východe obce Karga – Ptačovka – Belozerovka. Takto vymedzený úsek 1. PD bol rozdelený na úseky peš. pl. 20 (na východe) a peš. pl. 21 (na západe). PO 5 bol zasadený v úseku peš. pluku 21 a pion. prápor 41 v úseku peš. pluku 20 (len do príchodu I/20 práporu). I/11 del. oddiel bol určený pre peš. pl. 20 a II/11 oddiel pre peš. pl. 21. III/11 del. oddiel mal byť nasadený k ochrane pobrežia v priestore Krasnoje – Novo-Alexejevka. Všetky jednotky mali po príchode do určených priestorov vykonať prieskum obrany pobrežia. V úseku každého pluku mali byť v ťažiskách obrany nasadené 2 pešie prápory a del. oddiel. Presun sa mal začať 25. septembra. Pešie a hipomobilné jednotky mali denne prejsť 25 km, a to najmä v noci, aby vojaci i kone netrpeli horúčavou. Plk. Lendvay nariadil zabezpečiť pochodové kolóny proti prepadam zo zeme i zo vzduchu (upozorňoval najmä na nevyhnutnosť silnej protiletadlovej obrany vo dne). Za veliteľa nového úseku divízie určil do svojho príchodu pplk. Vogla.⁹³

Divízia bola na presune, keď 26. septembra 1943 dostala ďalší rozkaz. I/20 prápor dostal rozkaz chrániť železničnú trať Džankoj – Armjansk – Cherson v úseku Pavlovka – Novokijevka. Veliteľstvo práporu malo zostať v Kalančoku (severovýchodne od pobrežného mesta Skadovsk, kam sa malo pôvodne presunúť). PO 5 mal zastaviť presun na pobrežie a ubytovať sa pozdĺž železničnej trate v úseku Novokijevka – Radomskoje (severne od úseku I/20 práporu). Veliteľstvo sa malo ubytovať v Brilevke priamo na trati. Slovenská 1. PD musela do príchodu nemeckej 153. PD prevziať aj jej úsek pobrežia Čierneho mora. Do úseku Kar-

92 ALU SNK, f. F. Čatloš, sig. 129 H10, List plk. Lendvaya F. Čatlošovi zo 14. 5. 1964.

93 AMO SR, Odd. z. č. 255/46, Zb. č. 9, p. č. 103-156, Vel. 1. p. d., Čís.: 100.439/Taj. 3. odd. 1943, SV. 24. septembra 1943.

kinit Bucht – Skadovsk na juhu bol zasadený II/20 prápor s nemeckým II/23 del. oddielom. Veliteľom úseku bol určený veliteľ II/20 práporu mjr. pech. Walter Domes. Úsek od Skadovska na západ po Čurjum dostal na starosti pion. prápor 41. Ostatným jednotkám divízie sa úlohy nezmenili. Dôraz sa kládol najmä na ochranu železničnej trate, ktorá ako jediná spájala Krym s pevninou. PO 5 a I/20 prápor mali pozdĺž trate rozostaviť silné stále stráže a na celom úseku neustále hliadkovať. Obidva útvary mali vyčleniť po jednej pohotovostnej rote na boj proti parašutistom.⁹⁴

Zaujímavé je, že asi 80 slovenských vojakov sa už v tom čase dostalo do prvej línie. Odo-slali ich na „bojovú exkurziu“ trvajúcu 10 dní. Vojaci a poddôstojníci vybraní z jednotlivých rôt peš. pl. 21 sa cez Simferopol dostali do prístavu Kerč. Odtiaľ boli vojenským člnom pre-vezení na Kubánske predmostie, ktoré ešte stále držali nemecké a rumunské jednotky. Vo-jakov prekvapila bohatá úroda ovocia i fungujúca železničná trať, ktorou boli prevezení na front. Slováci boli zadelení priamo do zákopov medzi nemeckých vojakov. V každej nemeckej čate boli dvaja slovenskí vojaci. Nemci si tak doplnili preredované početné stavy (bolo ich len po 9 mužov na čatu). Sovietske zákopy boli vzdialené zhruba 60 m od nemeckých. Prvý masívny sovietsky útok zažili 30. septembra. Sovietsky útok bol očakávaný a stroskotal v nemeckej palbe. Slovenskí vojaci prežili v prvej línii na Kubáni ešte niekoľko dní, kým Nemci zo svojich postavení neustúpili. Slováci už ale s nimi do nových postavení nešli. Vrátili sa k svojim jednotkám, ktoré už boli v priestore južne od Chersonu.⁹⁵

Spravodajské oddelenie divízie na začiatku októbra 1943 už pozorne sledovalo vývoj na juhu východného frontu. Je zaujímavé, že hneď ako slovenské jednotky opustili prístav Ge-ničesk, stal sa terčom sovietskych náletov. Rovnako bol bombardovaný aj Džankoj, Kubáň a komunikácie na severe Krymu. Sovietska *Čiernomorská flotila* bola síce silná (asi 140 roz-ličných lodí), ale trčala v prístavoch na východnom pobreží Čierneho mora a neprejavovala väčšiu aktivitu. Hlavná bojová línia sa tiahla východne od čiar Pereslav – Melitopol – Záporožie – Dnepropetrovsk – Kremenčug. 1. PD postupne obsadzovala obranný úsek na pobreží Čierneho mora. Na východe tvorila jeho hranicu línia Karga – Ptachovka – Be-lozukovka a na západe čiara Kelegei – Malyje Kopani – Kostognyzovo – Boľšaja – Majač-ka. Všetky uvedené obce obsadzovali slovenské jednotky. Okrem ochrany pobrežia proti vylodeniu slovenské jednotky zaisťovali aj miestne komunikácie. Jednotky si museli zistiť najpravdepodobnejšie miesta možného vylodenia, cesty pre prípadné protiútoky vlastných jednotiek, prítomnosť partizánov a sovietskych diverzantov vo vlastnom priestore, i postoj miestneho obyvateľstva k partizánom a slovenským jednotkám. Medzi civilistami sa mala zriadiť sieť dôverníkov. Vzťahy s civilistami mali byť priateľské, aby sami civilisti pomáhali zneškodňovať sovietskych záškodníkov a partizánov. Slovenskí vojaci sa mali „*vyhnúť drs-nému zaobchádzaniu s miestnym obyvateľstvom*“.⁹⁶

Napriek snahe plk. Lendvaya dostať pod svoje priame velenie všetky jednotky divízie, mu tento zámer nevyšiel. Dňa 8. októbra 1943 mu veliteľ armádnej oblasti A osobne oznámil, že preberá pod svoje velenie slovenské jednotky nachádzajúce sa v novom úseku až po sta-ré hranice 1. PD. Priamym nadriadeným im bol veliteľ úseku *Westtaurien*, ktorý hraničil s úsekom 1. PD. Úsek *Westtaurien* bol rozdelený na Východný a Západný úsek. Východné-mu úseku velil veliteľ I/20 práporu mjr. Cisárik (podliehali mu všetky slovenské a nemecké

94 AMO SR, Odd. z. č. 255/46, Zb. č. 9, p. č. 103-156, Čís.: 100.459/Taj. 3. odd. 1943, SV. 26. septembra 1943.

95 POTANČOK, ref. 2, s. 1.

96 AMO SR, Odd. z. č. 255/46, Zb. Č. 9, p. č. 103-156, Vel. 1. p. d., Čís.: 5.163/Taj. Zprav. 2. oddel. 1943, SV. 2. ok-tóbra 1943.

útvary vrátane colníkov a pohraničiarov) a Západnému veliteľ pobrežného del. oddielu 145 mjr. Göttinger. PO 5 s ťažkou a KPÚV eskadrónou si veliteľ armádnej oblasti A nechal pod svojim velením ako zálohu.⁹⁷ O štyri dni prešla do podriadenosti veliteľa *Westtaurien* (Západnej Tauridy) prakticky celá 1. PD. Tento rozkaz sa netýkal jedine veliteľstva peš. pl. 20 s III/20 práporom, HKB 20 a rotou KPÚV 20. Tieto útvary boli podriadené štábu gen. Weinknechta. PO 5 sa stal zálohou veliteľa *Westtaurien*. Veliteľstvo divízie sa presunulo do mesta Čelbasy. I/20 prápor bol presunutý na pobrežie do mesta Skadovsk, kde dostal pridelený obranný úsek. II/20 prápor prevzal ochranu železničnej trate v úseku Novo Ivanovka – Armiansk a PO 5 v úseku Novo Alexandrovka – Boľšije Kopani.⁹⁸ Divízne jednotky tak boli rozdelené a roztrúsené na dosť veľkom území prifrontového pásma. To v prípade bojového nasadenia neveštilo nič dobrého, čo si na štábe 1. PD veľmi dobre uvedomovali. Udalosti nasledujúcich dní tieto obavy napokon plne potvrdili.

P. MIČIANIK: KAMPFAUSBILDUNG DER 1. INFANTERIEDIVISION DER SLOWAKISCHEN ARMEE AUF DER KRIM (AUGUST–OKTOBER 1943)

Der Aufsatz behandelt den Aufenthalt der 1. Infanteriedivision auf der Krim von August bis Oktober 1943. Die Division entstand durch eine Umgestaltung der *Schnellen Division*, die auf die Krim nach schweren Kämpfen in Kaukasus zwischen August 1942 bis Februar 1943 zurückgezogen wurde. Hier wurde ganz neue 1. Infanteriedivision ins Leben gerufen. Die Mehrzahl der Mannschaften bildeten die im Jahre 1942 mobilisierten Soldaten. Sie haben eine gründliche und allgemeine Ausbildung erhalten, die auf deutsche und slowakische Erfahrungen an der Ostfront in den Jahren 1941 – 1942 basierte. Man legte den Wert auf den Kampf gegen die Panzer. Infolgedessen wurde der Division auch ein rumänischer Panzerzug zugeteilt. Die 1. Infanteriedivision wurde zum Kampfeinsatz vorbereitet. Sie wurde deswegen sehr gut bewaffnet. Eine Ausnahme bildeten Hand- und schwere Anti-Panzerwaffen, da hier ein permanenter Mangel herrschte. Die Motorisierung der Division war jedoch auf einem sehr hohen Niveau. Die slowakische Führung kümmerte sich um die Soldaten von allen Seiten. Die Verpflegung war gut, es wurden verschiedene Vorträge sowie Kulturveranstaltungen durchgeführt. Die deutsche Führung bemühte sich solche gut vorbereitete Division möglichst schnell einzusetzen. Nach der Niederlage der Wehrmacht bei Kursk glaubte der slowakische Verteidigungsminister General Čatloš nicht mehr, dass die Deutschen den Krieg gewinnen konnten. Er bemühte sich deshalb mit Unterstützung des Präsidenten und Ministerpräsidenten zu erreichen, dass die deutsche Führung der 1. Infanteriedivision ausschließlich unkriegerische Aufgaben erteilen sollte. Die Lust auf Seite der Deutschen mitzukämpfen, sank unter den slowakischen Soldaten rapid. Die deutsche Führung setzte die Division zunächst als Küstenwache auf der Krim ein, aber Ende Oktober 1943 verschlechterte sich die Lage an der Front so erheblich, dass der Kampfeinsatz unvermeidbar wurde.

97 AMO SR, Odd. z. č. 255/46, Zb. č. 9, p. č. 103-156, Čís.: 100.537/Taj. 3. odd. 1943, SV: 10. októbra 1943.

98 BYSTRICKÝ, ref. 78, s. 59-60.

Jeden z dvoch kanónov vz. 35 nasadený na obranu pobrežia v priestore prístavu Geničesk. Kanóny tvorili 3. batériu del. pluku 11.

Novinkou vo výzbroji divízie boli nemecké ľahké mínomety leGrW 36 kalibru 50 mm (5cm leichter Granatenwerfer 36), označované v slovenskej armáde ako ľahké granátomety vz. 36. Divízia ich dostala spolu 60 kusov.

Slovenskí vojaci na Kryme sa zabávajú s miestnymi dievčatami.

Napájanie koní v 50-stupňových letných horúčavách. Mobilita oboch peších plukov 1. PD bola závislá od výkonu koní, a preto sa o ich zdravotný stav patrične dbalo.

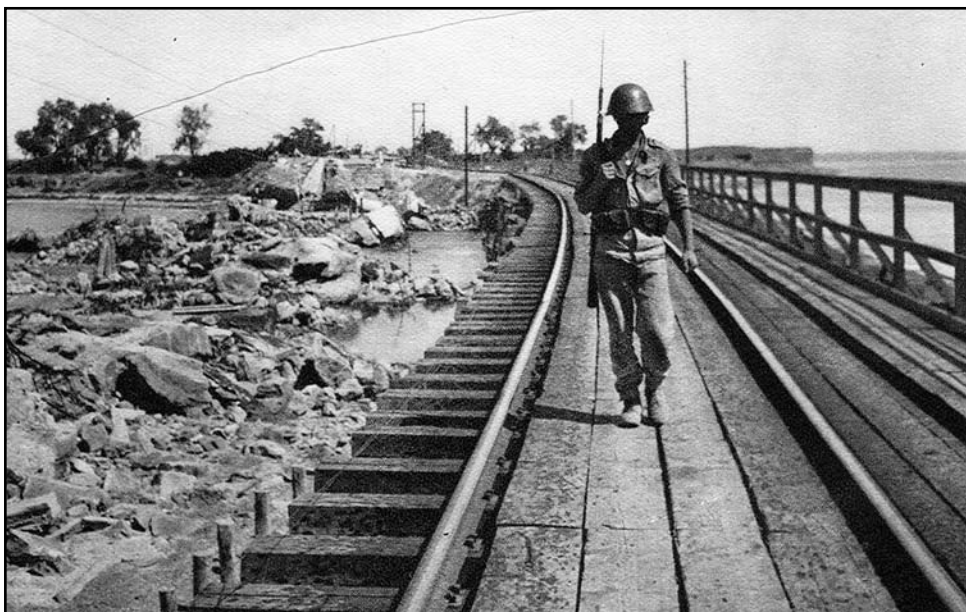
Výcvik pechoty sa zameriaval nielen na statickú obranu, ale najmä na rýchle protiútoky.

Nácvik obrany pobrežia proti sovietskemu vyloďeniu. Cvičnú priamu paľbu vedie kanón proti útočnej vozbe vzor 34 (KPŮV vz. 34).

Polný maršal Ewald Kleist navštívil slovenskú 1. pešiu divíziu v druhej polovici augusta 1943. Prvý zľava je veliteľ divízie gen. II. triedy Štefan Jurech.

Slovenský vojak na stráži mostu. Je oblečený v letnej plátenej rovnošate okrovej farby. Tieto rovnošaty dostali v lete 1943 všetci príslušníci 1. PD. Zdroj fotografií: CINCÍK, J.: Leto na Kryme. Bratislava : Čas, 1943.